

N. IORGA

**POMENIREA
LUI
ȘTEFAN CEL MARE**

CENTRUL DE CERCETARE
ȘI DOCUMENTARE
„ȘTEFAN CEL MARE”
AL SFINTEI MĂNĂSTIRI
PUTNA

N. IORGA

**POMENIREA
LUI
ȘTEFAN CEL MARE**

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înalt Prea Sfințitului PIMEN,
Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

ȘFÂNTA MĂNĂSTIRE PUTNA
2007

Coperta I: *Ștefan cel Mare*, portret de
Costin Petrescu

Coperta IV: Coroană de argint depusă la
Putna în memoria „eroului Ștefan
cel Mare” de „româncele
bucovinene”, la 1904 (Muzeul
Mănăstirii Putna)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GHERASIM PUTNEANUL, ieromonah

Cuvinte despre Ștefan cel Mare / scrise de
ierodiaconul Gherasim Putneanul, A.D. Xenopol,
Dimitrie Onciul; tipărită cu binecuvântarea Î.P.S.
Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților. -
Suceava: Mușatinii, 2007

3 vol.

ISBN 978-973-7627-59-9

Vol. 3 : Pomenirea lui Ștefan cel Mare /
Nicolae Iorga, 2007. - ISBN 978-973-7627-62-9

I. Xenopol, Alexandru Dimitrie

II. Onciul, Dimitrie

III. Iorga, Nicolae

821.135.1-94

929 Ștefan cel Mare(0:82-94)

© Sfânta Mănăstire Putna 2007

Editura Mușatinii

ISBN

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Implinirea a 400 de ani de la trecerea în lumea dreptilor a lui Ștefan cel Mare a prilejuit organizarea, în România și în teritoriile românești din afara hotarelor regatului, a unor ceremonii, în cadrul cărora s-au oficiat slujbe de pomenire, s-au desfășurat parade militare, s-au rostit discursuri, au defilat pitorești alaiuri alegorice. Evenimentele acestea și-au găsit ecoul în acte oficiale, în corespondență privată, în presa centrală și locală. Pe temeiul unor asemenea surse s-au putut reconstitui secvențe din ceea ce s-a petrecut, într-un loc sau în altul, la începutul lunii iulie a anului 1904¹.

¹ Pentru serbarea de la Putna, v. Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna*, Câmpulung

Tabloul general lipsește, însă. Singură, doar broșura lui N. Iorga, tipărită chiar la vremea aceea, ne ajută să avem o imagine mai cuprinzătoare asupra amplorii, a semnificațiilor și a rosturilor acelor festivități. În plus, volumul conține și cuvântările ținute la București de I. Bogdan și Spiru Haret, pe atunci ministru al Instrucțiunii Publice, în ziua de 2 iulie 1904.

La trei ani de la semimileniul morții lui Ștefan cel Mare – anticipat cu nădejde, dar și cu îngrijorare de N. Iorga –, când amintirea anului 2004 nu s-a stins încă, dar nici nu mai este atât de vie încât amărăciunea să ne cuprindă din nou, am socotit potrivit să încredințăm tiparului acest volum, o raritate chiar și pentru marile biblioteci publice.

Textul a urmărit cu fidelitate prima și singura ediție publicată: N. Iorga, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare*, tipărită din însărcinarea și cu cheltuiala Ministerului de Instrucție Publică, București, „Minerva”, Institut de Arte

Moldovenesc, 2004, p. 95–126; pentru comemorarea de la Iași, v. Andi Mihalache, *Documente privind comemorarea lui Ștefan cel Mare la Iași în 1904*, în volumul *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, editat de Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Iași, 2003, p. 353–375.

Grafice și Editură, Str. Regală 6, 1905 (coperta are, însă, anul 1904 !), 108 p + 22 planșe cu fotografii. Calitatea foarte slabă a imaginilor a făcut imposibilă reproducerea lor.

Intervențiile editorilor au fost minime: trei note, marcate în paranteze drepte, conținând succinte precizări bibliografice, îndreptarea unor erori potrivit eratei de la sfârșitul broșurii, actualizarea ortografiei. Particularitățile lingvistice ale autorului sau ale celor citați de acesta au fost, în general, păstrate, pentru farmecul lor și pentru nota de autenticitate pe care o conferă textului.

Felul în care românii au înțeles să-și omagieze străbunul l-a făcut pe N. Iorga să remarce: „Vedeai bine că ei simt firea cu totul deosebită a acestei serbări, cum nu mai fusese niciodată una și cum se va vedea iarăși numai după ce nici unul dintre cei de astăzi nu va mai fi în viață, peste o sută de ani, la 2004, când se vor împlini de la moartea lui Ștefan o jumătate de mie de ani. Și cine știe ce împrejurări vor fi atunci, care va fi icoana țării și poporului nostru !”. Împrejurările, icoana țării și a poporului sunt cele cunoscute; asupra lor, nu are rost să mai zăbovim aici. Remarcăm doar diferența izbitoare

între modul în care martorii evenimentelor din 1904 și aceia ai ceremoniilor din 2004 au privit și au înțeles personalitatea lui Ștefan cel Mare. Probabil că la aceasta N. Iorga însuși nu se așteptase. El, care pe parcursul acestei broșuri de 100 de pagini, îl numește în trei rânduri pe domnul Moldovei „cel mai mare din neamul lor”, „cel mai mare dintre români”, „cel mai înțelept și mai mare dintre români”, adăugând la aceasta și caracterizarea din cuvântarea lui Spiru Haret: „cel mai mare român”. Ceva temeuri de îngrijorare va fi avut, totuși, de vreme ce și-a încheiat relatarea cu următoarele cuvinte: **„Iar dacă vom fi răi și neînțelegători și fără priință unul către altul și fără iubire pentru lumina minții prin care se dobândesc toate, plângerea de apoi va fi mai rea decât cea de acum și în ziua de 2 iulie 2004, când se vor împlini cinci sute de ani de la săvârșirea lui Ștefan, nu vom cuteza a mai sta înaintea străbunului, care-și va întoarce fața de la noi”**.

(M.M.Sz., Șt.S.G.)

I. PREGĂTIRILE

1. Pregătirile în România

Gândul de a se pomeni într-un chip vrednic ziua de 2 iulie 1904, când se împlineau patru sute de ani de la moartea celui mai mare domn al românilor, Ștefan cel Mare, l-a avut întâi d. Spiru Haret, ministrul Instrucției Publice și al Cultelor.

La 25 februarie, se luau următoarele măsuri pentru această pomenire: în dimineața zilei de 2 iulie, trebuia să se slujească, în toate bisericile parohiale din România, o panahidă întru „pomenirea lui Ștefan vodă, a căpitanilor și ostașilor lui căzuți în

lupta pentru apărarea și întregirea pământului românesc". Mai târziu, s-a împărțit preoților o foarte frumoasă rugăciune pentru odihna sufletelor celor pomeniți. Cel ce a alcătuit-o e părintele profesor Simion Popescu, de loc din Ardeal. S-a adăos și un pomelnic al boierilor lui Ștefan și rudelor lui, întocmit de d. I. Tanoviceanu, profesor la Facultatea de Drept a Universității din București și bărbat cunoscut pentru îndeletnicirile sale cu spița neamurilor moldovenești.

La panahidă erau îndatorite să fie de față școlile cu steagurile lor, iar, în București și Iași, pe lângă școlile primare, secundare și de meșteșuguri, studenții Universităților. Profesorii erau ținuți să vorbească, amintind și înălțând faptele marelui străbun. Erau să urmeze recitări de bucăți patriotice de către școlari.

Cu acest prilej, era să se facă, după amiază, împărțirea premiilor la toate școlile, unindu-se astfel cu serbarea religioasă și națională, înălțătoare de inimi, bucuria răsplătirii pentru învățătură și bună purtare. Vacanța era prelungită până la 3 septembrie, rămânând astfel două luni întregi.

Afară de serbarea din orașe,

trebuia să se încerce mai pe urmă alta în sate. Mai multe școli sătești erau să se strângă împreună, pentru pomenire, într-o localitate care se numea *centru* de serbare.

Peste trei zile, ziarul „Voința Națională” tipărea în frunte un articol despre Ștefan cel Mare. Prin el se făcea cunoscută hotărârea ministrului. Se adăugea că el însărcinase pe d. I. Bogdan, profesor de filologie slavă la Universitatea din București, să caute, să strângă la un loc și să tipărească, în slavonește - așa cum se scriau pe vremea aceea hotărârile domnilor noștri - și în românește, toate actele pornite, în cursul unei domnii de cincizeci de ani aproape, de la Ștefan cel Mare, și că acel care scrie aceste rânduri fusese rugat să scrie o istorie a lui Ștefan, cuprinzând povestirea întregă a faptelor lui, în așa fel încât să o poată înțelege orice om deștept și care ar fi trecut prin școli.

Celelalte ziare, fiind samă mai mult de împărțirea locuitorilor țării în partide politice decât de conștiința și dragostea care trebuie să-i lege împreună, făcând din ei un popor luminat și puternic, n-au sprijinit și răspândit după cuviință planul patriotic al ministrului.

Din partea ei, lumea din orașe nu s-a arătat dintru întâi încălzită de ideea pomenirii lui Ștefan. Nicăieri nu s-au făcut societăți pentru pregătirea ei, așa cum se cuvenea, ci s-a așteptat ca totul să plece de la guvern, care avusese gândul acesta plin de evlavie. Numai consiliul comunal din Dorohoi s-a adunat încă de la 30 martie și a însărcinat pe primar să se îngrijească de o cât mai frumoasă serbare. Hotărârea consiliului aducea înainte îndreptățirea că dorohoiienii „sunt vecini nemijlociți cu pământul în care zac rămășițele gloriosului viteaz”, adică Bucovina austriacă.

La 20 aprilie, ministerul se îndreptă către comuna București și județul Ilfov, rugându-le să ajute, bănește și prin alte mijloace, izbânda serbărilor ce erau să se desfășoare la București. A doua zi, o circulară a ministerului cerea un sprijin asemănător pentru desăvârșirea serbărilor din județe.

Comitete se alcătuiseră în deosebitele reședințe de județ pentru pregătirea pomenirii. Ele cuprindeau directori, profesori, institutori, revizori și mai multe persoane care erau potrivite pentru aceasta, fie prin locul ce ocupau, fie prin tragerea de inimă ce

erau obișnuite să arate pentru înaltele scopuri ale neamului. De la aceste comitete au plecat apeluri și manifeste către locuitorii orașelor, precum și programe ale serbărilor, care au fost supuse spre încuviințare ministerului. Unele din comitete au cheltuit multă sânguință și au dat dovadă de pricepere. Altele și-au înțeles uneori greșit menirea și într-una din reședințele de județe se prevedea în program „defilarea tuturor școlilor, în fața grădinii publice”.

În martie, s-a propus ministerului să trezească în capitala țării amintirea lui Ștefan cel Mare printr-un cortegiu sau alai istoric, cum se obișnuiește prin alte părți, căci ceea ce se vede aievea rămâne mai bine în minte decât ceea ce se află numai prin cuvinte spuse, pe care cei mai mulți nu le aud, sau prin cuvinte scrise, pe care cei mai mulți nu le citesc. Propunerea a fost primită în aprilie. Ștefan însuși trebuia să se înfățișeze călare în fruntea oștii sale și având lângă dânsul pe viteazul domn muntean Vlad Țepeș, care, dacă i-a fost uneori dușman, i-a fost, și la sfârșit, un cinstit și bun tovarăș și a murit luptând în frățească înțelegere cu Ștefan însuși pentru

mântuirea și binele neamului nostru și al Creștinătății întregi.

Era vorba întâi ca acest alai istoric să fie alcătuit din țărani din toate ținuturile Moldovei, care ar fi trimis fiecare un număr de flăcăi în portul obișnuit prin partea locului. Bucovinenii ar fi fost să se amestece și ei în rândurile țărănești de astăzi, menite să înfățișeze trecutul. În felul acesta, din toate locurile unde s-au purtat luptele și s-au înălțat bisericile, mănăstirile marelui voievod, ar fi venit urmași ai celor prin care, în acea vreme depărtată, s-au câștigat biruințele ce au asigurat, întemeiat și aurit de razele gloriei țara îngustă a Moldovei, neamul întins al românilor.

Dar mijloacele ce se dăduseră din bugetul extraordinar pentru pomenirea lui Ștefan erau prea puține ca să se poată înjgheba această ceată aleasă și felurită. La 12 mai, Ministerul de Instrucție cerea celui de Război câte optsprezece țărani din fiecare ținut moldovenesc. Spre sfârșitul lui iunie, se primi ideea de a întrebuița în alai călărași cu schimbul, din Regimentul 3, aflător în București.

Costumele căpeteniilor fură desenate de pictorul Costin Petrescu, după puținele mărturii despre vechiul

nostru port ostășesc și după știrile bogate ce se au asupra veșmântului de luptă obișnuit la popoarele creștine din vecinătate: unguri și poloni. Ștefan rămase să apară într-o hlamidă ca aceea care-i acoperă trupul în zugrăveala alipită la *Evanghelia* din Humor. Pentru Vlad Țepeș, era portretul din Ambras (lângă Innsbruck, în Tirol), unde el purta o căciuliță de catifea, înconjurată jos cu mărgăritare și o haină cu blană pe umeri și nasturi mari, cu pietre scumpe, încheind-o la piept. Tot d. Costin Petrescu fu însărcinat împreună cu un ofițer al regimentului să pregătească pe călărași pentru defilare.

Încă din aprilie, comitetul serbărilor din Iași se hotărî a da și vechiului oraș, unde Ștefan înălțase biserica frumoasă a Sfântului Nicolae, capitalei moldovenești în care el e înfățișat în bronzul unei statui călări, priveliștea țăranilor luptători și străluciților boieri din zilele de la Baia și Podul Înalt. Planul, costumele și armele fură imitate după cele de la București.

Lucrul acestora se făcu foarte ieftin, întrebuințându-se la el elevii școlilor de meserii și elevele școlilor profesionale de fete. Din silințele lor bucuroase răsăriră topoare, săbii,

ghioage, mantii, scurteici tărcate, cum nu se poate mai cinstit și mai bine făcute. Veșmintele boierilor, căpitanilor, copiilor de casă, care trebuiau să scânteie în București la soarele înviorat al zilei de 2 iulie, sunt adevărate și trainice lucruri scumpe, care au îmbogățit pe urmă veșmântăria celui dintâi teatru românesc. În fruntea alaiului trebuia să fâlfâie un steag și se lucra într-un atelier particular însuși prapurul cu Sfântul Gheorghe ostașul, dăruit de Ștefan Mănăstirii Zografului din Athos, unde se păstrează până astăzi.

Astfel de costume fură făcute și pentru serbarea din Botoșani, care era să strecoare și ea, pe dinaintea ochilor mulțimii, buciumași cu lungile buciume de cireș, surlari și trâmbițași, urmați de țărani purtând vechile arme, cu care neamul nostru e deprins din capul locului prin munca roditoare a pământului.

În sfârșit, veșmintele din București fură cerute dinainte pentru serbarea ce era să se facă în duminica următoare, la 4 iulie adică, în satul Borzești, din ținutul Bacăului. Aici, povestea ce se mai aude până astăzi spune că a hoinărit Ștefan în zilele sale de copil, învățând la lupte și judecând

pe cei de o vârstă cu el. Oricum, a trebuit să se petreacă aici ceva însemnat în viața lui Ștefan, vreo încăierare cu dușmanii de peste Milcov, vreo moarte de rudă apropiată, un semn oarecare din ocrotirea sau din pedeapsa ce vine de sus, căci domnul și fiul său Alexandru durară la Borzești, în 1493, o biserică înaltă și puternică, păstrată până astăzi în destul de bună stare. Câțiva buni români din Bacău se înțelesesă pentru a strămuta în acest sat serbarea școlilor orașului și, pentru a o înconjura de cât mai mare strălucire, gândul de a se vorbi mulțimilor prin trecerea oștirii țărănești cu închipuirea domnului ei în frunte fu și aici primit și alaiul istoric fu pregătit cu o râvnă care n-a fost întrecută nici într-o altă parte.

În același timp, se începea pretutindeni gătirea corurilor. Câtece anume fură scrise pentru ziua de pomenire: unul, de maestrul de muzică din Ploiești, iar celălalt, cel mai bun – care s-a și cântat în București –, de profesorul Ioan Costescu; un al treilea fu compus de cunoscutul cercetător al trecutului muzicii noastre, d. Teodor Burada din Iași, care-și alege cuvintele din cântecul țărănesc „Hai frați, hai frați” și altele, pe care se zice că l-ar fi cântat în vremuri, îndemnându-se cu el,

oamenii lui vodă Ștefan. Acest cântec fu ales pentru a îndemna și alaiul de la Iași.

Pentru amintirea zilelor din iulie, se bătură și medalii. Una fu făcută pentru liga din Iași, alte două pentru anumiți negustori creștini și evrei din Iași și București. Ele dau chipul lui Ștefan, cu coroana sau cu capul gol, după al *Evangheliei* de la Humor, sau după desenul lucrat pe temeiul acesteia de pictorul Bucevschi din Bucovina. Singura medalie frumoasă e aceea care s-a bătut în străinătate, pe cheltuiala Ministerului de Instrucție, purtând toată grija Societatea Numismatică din București. Bustul lui Ștefan se desface bine: fața are trăsături nobile; pe dos, se citește următoarea inscripție simplă:

MARELUI STRĂMOȘ ȘTEFAN VODĂ
LA ÎMPLINIREA DE PATRU SUTE DE ANI
DE LA SĂVÂRȘIREA LUI DIN VIAȚĂ
CA SEMN AL RECUNOȘTINȚEI
NEAMULUI SĂU
1504-1904¹.

O firmă din Bacău și altele din București au tipărit cărți poștale

¹ Pe cea de la Borzești se citește: „Marelui strămoș, ca semn de recunoștință a neamului; la împlinirea a 400 de ani de la săvârșirea lui”.

ilustrate: cele mai multe sunt bine făcute, deși ieftine. În ele se văd clădiri ale lui Ștefan și închipuiri ale unora din luptele sale. Multă lume le-a cumpărat cu bucurie și comitetele din unele părți le-au împărțit cu dărnicie. D. N. N. Săveanu, prefectul de Putna, a împărțit 500 din ele între țărani din Bârsești. Comitetul din Borzești a răspândit și el foarte multe.

Dintre pictori, d. Costin Petrescu a zugrăvit, după *Evangelia* de la Humor, un Ștefan cel Mare în veșminte scumpe, drept, cu topuzul în mână, puternic în tinerețea lui. Chipul s-a dat în lucru la tipografia Carol Göbl - Rasdescu din București și s-a răspândit în toată țara, cu miile de exemplare, pe un preț foarte scăzut. În călătoriile sale prin țară, autorul acestei scrieri a găsit adesea această icoană a lui Ștefan cel Mare, lângă icoanele sfinte împărțite de Casa Bisericii. Multă vreme, poporul românesc din sate își va închipui pe Ștefan după acest portret, ca un tânăr voinic, în stare să frângă orice dușman lovind însuși cu arma.

Pictorul de lupte Obedeanu, care a zugrăvit întâmplări din ultimul război, a înfățișat pe pânză câteva din zilele cele mari, biruitoare, ale lui Ștefan. Lucrările d-lui Obedeanu s-au

expus la fereastra ziarului francez „Independența Românească” din București, dar n-au fost cunoscute mai mult, pentru că n-au trecut în cărți poștale, precum ar fi fost bine.

În iunie, se puse în vânzare *Istoria lui Ștefan cel Mare* de cine scrie și aceste pagini. Tiparul era al Casei „Minerva” din București. Frumoasa copertă lucrată în roșu, albastru și aur se datorește pictorului Rola Piekarski, un străin așezat între noi, care prețuiește și înțelege pe deplin trecutul nostru și arta lui.

Două mii de exemplare ieșiră pe hârtie bună, cu lămuriri (note). Alte 19.000 fură tipărite pe hârtie ieftină, dar încă bună, având aceleași chipuri ca și celelalte, limpede izbutite. Ministerul puse numai prețul de 75 de bani pentru această carte de 315 pagini. Ea se împărți așa de mult, încât peste două săptămâni a fost nevoie de altă ediție, tot în 20.000 de exemplare.

Alte lucrări de acest fel apărură: unele dintre dânsese găsiră o bună primire și fură mult laudate.

În acest chip se pregătea în România ziua de primire din 2 iulie.

2. Pregătirile peste hotare

În 1871, studenții români de la Universitatea din Viena, călăuziți de Mihail Eminescu și Ioan Slavici, puseră la cale o mare serbare de veselie la Mănăstirea Putna din Bucovina, în amintirea a patru sute de ani de la întemeierea ei de Ștefan cel Mare, care este și îngropat acolo. Români din toate părțile se adunară lângă mormântul viteazului celui bun, evlavios și sfânt și-l acoperiră cu daruri recunoscătoare. Au fost atunci zile dintre cele mai frumoase pe care le-a văzut neamul românesc, căci ne înfățișam strâns uniți, plini de râvnă, încrezători în ce ne gătește vremea, doritori de muncă și înaintare, dar deplin cuviincioși și înțelepți, în fața străinilor.

Acum, în 1904, nu se putea ca glasul ce se ridica tot mai puternic în regatul românesc, chemând duhul ocrotitor al lui Ștefan părintele, să nu se audă oriunde se mai păstrează, împreună cu limba, și mândra conștiință a românimii.

În 1871, bucovinenii primiseră numai pe oaspeții chemați și îndreptați de alții. Acum, gândul pomenirii lui Ștefan la Putna însăși, înaintea

mormântului său înstrăinat, veni de la bucovineni, câtva timp după ce începuse a se vorbi în România despre serbările lui Ștefan.

La 29 aprilie încă, „Deșteptarea”, ziarul Partidului Național al Românilor din Bucovina – pe lângă acest partid, mai este și unul democratic, cu aplecări socialiste și cu destul de puțină iubire față de noi, românii din România –, vestea că dd. Eudoxie Hurmuzaki, din vestitul neam binefăcător și patriot al Hurmuzăcheștilor, profesorul Luța, la care a învățat și Eminescu, poetul cel mai mare al românilor, dd. Ilarie Onciul și Iuvenal Ștefanelli și unul din Flondorești, d. Otto de Flondor, cheamă o adunare la Cernăuți, pentru a lua hotărâri în privința prăznuirii zilei de amintire pioasă. Adunarea trebuia să se ție în Casa Națională pe care o au românii în capitala Bucovinei.

Adunarea alege un comitet, la care erau să se adauge delegați ai mai multor societăți naționale bucovinene. Președinte rămase d. Hurmuzaki și i se alipiră ca membri respectatul profesor de universitate Eusebie Popovici de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, cel mai învățat dintre clericii români din Bucovina; d. Iancu de Flondor, capul partidei naționale din țară; dr. Ștefan

Saghin, tânăr profesor la aceeași Facultate de Teologie, fu ales secretar, iar un coleg al său, iarăși dintre tineri, Vasile Găină, primi însărcinarea de casier. Cu toate nemulțumirile ce se iviră din partea „democraților” și duseră chiar la fapte care nu se pot deplânge îndestul – duelul unui tânăr cu un om vrednic de tot respectul și înaintat în vârstă, și aceasta într-o clipă de evlavie, în care ochii tuturor căutau înlăcrimați către mormântul străbunului lângă care se aprindeau făcliile de pomenire –, se poate zice că alegerea era cea mai bună care se putea face. Doi studenți bucovineni, dintre care unul, d. Gheorghe Tofan, îngrijește de singura revistă literară a românilor de acolo, „Junimea Literară”, veniră la București pentru a pofti pe studenții de aici și a se înțelege cu ei asupra felului în care vor lua parte la serbare.

Trebuie să se spuie că studenții noștri, care au primit foarte bine pe colegii lor din Bucovina, n-au arătat destulă iubire pentru neam în cea mai strălucită întrupare eroică și înțeleaptă a lui. Ei au dovedit că își păstrează căldura tinereților și avântul pentru amestecul în luptele politice. La pomenirea din București și din Iași, ei au luat parte în număr mic și fără

pregătire, fără înțelegere împreună. Iar la Putna ei n-au venit decât în cete răzlețe, odată ce guvernul românesc n-a putut lua asupra-și cheltuielile pentru călătoria mai multora dintre ei; și totuși ar fi fost lesne ca, prin jertfe, prin serbări literare și artistice sau altfel, ei să fi strâns împreună acei puțini bani ce trebuiau pentru ca un tânăr modest să-și îndeplinească o așa de mare datorie față de neam.

Studentii din Ungaria, al căror suflet e oțelit de împrejurările atât de grele în care trăiesc, ei, care privesc cu atâta iubire către manifestațiile noastre de viață și conștiință, se pregăteau cu cea mai caldă râvnă să vie la mormântul lui Ștefan, aducându-i prinosul curat al celor mai sfinte speranțe. Aflând însă despre aceasta, rectorul Universității din Pesta le puse în vedere că drumul la Putna ar fi privit ca o faptă trădătoare față de regatul unguresc și acei ce s-ar face vinovați de dânsul ar fi pedepsiți cu toată asprimea. Astfel de sfaturi și înștiințări se vor fi dat și studenților români de la Cluj. Venirea deci la panahida din Bucovina fu împiedicată. Studentii se mulțumiră a se plânga opiniei publice europene pentru această jignire neîndreptățită a dreptului ce au de a se închina celui

mai mare din neamul lor, dar ei trebuiră să rămână acasă.

Studentii din Viena, a căror viață națională se adună în jurul vechii societăți „România Jună”, din care a făcut parte și Eminescu, avură însă, firește, toată voia de a-și arăta recunoștința față de Ștefan cel Mare. Ei delegară pe unul dintre ei, d. Mihai Popovici, ca să vorbească la Putna. Tinerii români de la universitățile din Germania se mișcară mai puțin; studenții din München izbutiră să facă o frumoasă coroană de bronz, dar, neștiind cum s-o trimită, ea rămase pe drum. Trebuie să se însemne, în sfârșit, că sutele de români care învață la Paris, cei mai mulți fii de oameni cu stare, au trecut fără simțire asupra mării sărbători naționale ce se pregătea: de la dânsii n-a venit o floare, o panglică tricoloră, un rând, un cuvânt duios – nimic ! Tot așa făcuseră, de altminteri, și înaintașii lor, studenții români ce se aflau la Paris în 1871. În marele oraș de petreceri se vede că se uită lesne cei săraci și umili de acasă, țara mică și neamul împovărat de nevoi și de primejdii.

Guvernul austriac al Bucovinei avea în fruntea sa pe principele de Hohenlohe, om tânăr, cu creșterea cea

mai aleasă, harnic și nepărtinitor. Principele, dintr-o strălucită familie germană, venise în Bucovina, cum a spus-o însuși, ca să facă „administrație”, iar nu ca să sprijine pe rutenii vagabonzi împotriva românilor băștinași. El a socotit cu dreptate că nu e nici o nevoie și nu poate ieși nici un folos să se jignească aceștia din urmă – care, fără alte gânduri decât ale recunoștinței și evlaviei, voiau să cinstească amintirea unui domn mare și cuminte care, din mormântul său, nu mai poate face rău nimănui. I s-a părut că statului care a luat *fără nici o jertfă* Bucovina i-a rămas și datoria de a îngriji, după toată cuviința, și de întreaga amintire a trecutului moldovenesc al țării. Întrebat deci asupra atitudinii pe care va păstra-o guvernul față de serbările de la Putna, principele de Hohenlohe răspunse că nu poate fi alta decât „a primi bine pe oaspeții ce vor veni din România”. El se gândea chiar – ceea ce a și făcut – să ia parte însuși la aceste serbări. Împăratul Francisc Iosif îi dădu, de altmintrelea, îndată sarcina de a-l înfățișa la Putna.

În București, prin revista „Sămănătorul”, se arătase părerea că ar fi bine ca întru amintirea prăznuirii din

1904 să se înalțe aicea o școală, care să adăpostească pentru un an de zile studenți români de peste hotarele României: ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni, bucovineni și basarabeni, care să se pregătească la o viață națională, cunoscând cultura românească din regat. Puține ziare au sprijinit această idee. Subscrieri, ajutoare n-au venit de nicăieri. Singur Ministerul de Instrucție a vrut să dea suma de 500 de lei, care i-a fost pe urmă înapoiată. Persoanele cărora li s-a cerut să aibă bunătatea de a lua asupra-și strângerea darurilor pentru „Școala lui Ștefan cel Mare”, erau prea împovărate cu deosebite alte lucrări. Ideea a căzut deci în felul cel mai deplin și mai rușinos pentru acei care nu voiseră a se lăsa încălziți de dânsa.

O „școală a lui Ștefan cel Mare” s-a făcut totuși în Bucovina. Bucovinenii au un gimnaziu la Rădăuți, la care urmează mai mult fii de țărani români nevoiași. Se alcătui - fără legături cu propunerea, cu totul deosebită, de care a fost vorba - un comitet pentru întemeierea unui internat-adăpost, care să poarte numele marelui străbun. Egumenul de la Putna, păr. Pătraș, primi sarcina casierului. Darurile veniră toate din Bucovina:

merită a se aminti că o singură persoană din România, d-na Elisa A. Marghiloman, nepoată de fiu a lui vodă Știrbei, călătorind la Putna în ajunul serbărilor, dădu o mică sumă pentru „școala lui Ștefan cel Mare” din Rădăuți.

La 11/24 iunie, „comitetul aranjator pentru comemorarea zilei morții voievodului Ștefan cel Mare” răspânda apelul său, care cuprindea și programul, rânduiala serbării. În ajunul zilei de 3 iulie era să se slujească vecernia în mănăstire. A doua zi, după Liturghia solemnă – la care era să ia parte și mitropolitul Bucovinei, dr. Vladimir de Repta, fost profesor de universitate, un venerabil și bun bătrân, care a jertfit totdeauna pentru interesele noastre culturale –, era să se ție o predică. Un parastas era prevăzut pe urmă și, la sfârșitul lui, coroanele trebuiau să se așeze pe mormânt. Marea cuvântare amintitoare fu încredințată istoricului Dimitre Onciul [1], profesor la Universitatea din București și unul dintre cei mai aleși fii ai Bucovinei. Ca la orice parastas, era să se dea o masă, un praznic celor de față. Cele două mai însemnate societăți de cântări românești din Bucovina,

„Armonia” și „Academia Ortodoxă”, erau chemate acum să înalțe imnuri de laudă strămoșului. Discursurile studenților trebuiau să fie urmate de un al doilea imn și apoi d. Dorimedont Popovici era chemat a vorbi poporului, țărănimii, ce se aștepta din toate unghiurile, despre viteazul sfânt, despre tânărul înțelept, bărbatul cumpănit, dar neînduplecat, despre inimosul bătrân ce a fost Ștefan vodă, domnul țăranilor moldoveni de acum patru sute de ani.

[1] Reeditată acum în volumul *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, I, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2007, p. 78–104.

II. SERBĂRILE

1. Serbarea în București

Pomenirea lui Ștefan cel Mare s-a făcut în București la 2 iulie.

Locul ales pentru slujirea panahidei, Piața Victoriei – un nume potrivit pentru pomenirea celui ce a ridicat așa de sus victoria românească –, se află la sfârșitul celei mai mari străzi din capitala României și înaintea Șoselei, a nemărginitei livezi a primblărilor. De o parte se deschide, la dreapta, strălucita alee de palate a noului Bulevard Colțea. De alta, la stânga, privirea prinde începuturile

unor lungi străzi cu case și prăvălii mărunte.

Pe acest loc larg și frumos se ridicase, după planurile și sub supravegherea arhitectului Vladimir Mironescu, un bucovinean foarte bun cunoscător al clădirilor din vremea lui Ștefan cel Mare, patru tribune de lemn, împodobite cu crengi de brad și cu draperii. Așezate trei de o parte, una în față, ele lăsau la mijloc un drum de triumf pentru trecerea steagurilor, școlilor, ostașilor și a celor umili țărani ostași de astăzi, prin care era să trăiască aievea, înaintea mulțimii, trecutul lui Ștefan.

Pe la ceasurile 8, Calea Victoriei, strada Buzești, aleile și șoselele vecine erau pline de valurile mulțimii ce venea să vadă, și, pe lângă aceasta – lucru ce se întâmplă numai foarte rar –, venea să simtă. Sub calda strălucire a razelor ce cădeau din cerul adânc-albastru, scânteiau rochiile deschise ale femeilor, umbrelele ca niște fluturi mari, veseli și, lângă hainele negre ale multora dintre bărbați, aurul uniformelor. Școlile așteptau rândul lor pentru defilare, orânduite sub drapele. Mii de oameni erau strânși laolaltă și din vălmășagul lor nu se desfăcea zgomotul zadarnic, zburdalnica veselie ce se întâmpină la

astfel de prilejuri. Vedeai bine că ei simt firea cu totul deosebită a acestei serbări, cum nu mai fusese niciodată una și cum se va vedea iarăși numai după ce nici unul dintre cei de astăzi nu va mai fi în viață, peste o sută de ani, la 2004, când se vor împlini de la moartea lui Ștefan o jumătate de mie de ani. Și cine știe ce împrejurări vor fi atuncea, care va fi icoana țării și poporului nostru !

În trei din tribune se adună lumea școlilor: directori, profesori, institutori, revizori, funcționari ai ministerului. Într-o alta, în față, un baldachin de lemn, închipuind marmura, se ridică deasupra plăcii de tei săpat, făcută după asemănarea marmurei din Putna a mormântului lui Ștefan. Toate erau pregătite aici pentru panahidă: arhieriei stăteau gata de slujbă, având în fruntea lor pe vicarul mitropolitului primat, care, acesta, se afla bolnav. În fruntea închinătorilor mării străbune, stătea bătrânul prim-ministru Sturdza, înduioșat și cuprins de o adâncă evlavie creștină și românească. Serbarea era să înceapă și rugăciunea pentru odihna sufletului luptătorilor de acum patru sute de ani și a măreței lor căpetenii stătea să pornească. O mișcare bucuroasă se făcu deodată în mulțime: o trăsură a Curții,

venind în grabă, aducea încă doi martori ai pomenirii lui Ștefan cel Mare. Ei erau principele moștenitor și fiul cel mai mare al lui, principele Carol, frumosul copil cuminte, cu părul blond, aspru, buzele roșii și serioșii ochi albaștri. Ei sunt primiți cu imnul regal.

Înălțătoarele cuvinte ale rugăciunii zburau în sfârșit în rost limpede înaintea mormântului, care se făcea tot mai adevărat și mai vrednic de închinare, ca și cum, sub o adevărată marmură, s-ar fi aflat însăși sfânta pulbere de oase a lui Ștefan. Ca un fior străbătu, într-o anume clipă, pe toți cei de față: ei se priviră întrebător, gândind că trebuiau să săvârșească încă un act de evlavie. Principele Ferdinand și seriosul copil bălan dădură cei dintâi răspunsul. Ei îngenuncheară și, în aceeași clipă, toate frunțile se plecară lângă ale lor. Mai presus de urmașii căzuți în genunchi, mormântul în chip de marmură se înălța ca un altar sfințit pe care se săvârșește o mare taină de recunoștință și speranță.

Corurile copiilor cântă acum cu glasuri argintii imnul lui Ștefan de maestrul Ioan Costescu.

Cuvântările încep prin discursul studentului Victor Rațiu, care-l rosti mai puțin simplu de cum s-ar fi convenit

pentru serbarea însăși, ca și pentru vârsta și situația sa.

D. I. Bogdan, decanul Facultății de Litere din București, spune apoi următoarele, unind duiosia simțirii cu cea mai deplină măsură în idei și cuvinte:

Nu se împlinise nici un pătrar de secol de când Alexandru cel Bun, blândul și înțeleptul părinte al Moldovei, desăvârșise opera întemeietorului ei, lărgind granițele țării până la „marea cea mare” prin cucerirea Chiliei și Cetății Albe și asigurând, printr-o lungă și pașnică domnie, înflorirea tuturor acelor așezăminte, înlăuntrul cărora s-a desfășurat apoi, timp de cinci secole, viața statului moldovenesc; nu se împlinise nici un pătrar de secol de la moartea acestui domn și – în momentul când Ștefan cel Mare urca treptele tronului pe care bunicul său Alexandru îl ilustrase prin faptele păcii, iar tatăl său Bogdan, printr-o memorabilă faptă războinică – la 1457, țara pe care el avea să o stăpânească aproape o jumătate de veac, se afla într-o adâncă decădere politică.

Înverșunate lupte lăuntrice stropiseră de multe ori pământul ei cu sângele casei domnitoare; cei doi vecini de la apus și răsărit hotărau soarta domniilor și a țării și nu lipsise mult ca aceasta să fie împărțită între dânșii; un al treilea vecin,

mai puternic și mai primejdios decât ei, se ridicase la miazăzi și, cu un an înaintea venirii lui Ștefan, izbutise să îngenunche țara strămoșilor lui, pe care o cârmuia atunci un nevrednic omorător de frate, unchiul său, Petru Aron. Acesta fusese primul domn al Moldovei care a plătit tribut turcilor, la 1456.

Cu trei ani mai înainte, Mohamed al II-lea pusese capăt Imperiului creștin de Răsărit; popoarele de la sudul Dunării își plecaseră spinarea sub jugul Semilunii; țara soră a Moldovei, vechiul leagăn și sâmbure al poporului românesc, își pierduse neatârhnarea și turcul se pregătea s-o prefacă într-o provincie a lui.

Ungaria, singura țară creștină care până atunci luptase cu bărbăție contra puhoiului turcesc, alături de români și de creștinii ortodocși din Peninsula Balcanică, pierduse pe cel mai mare erou al său, un erou de viță română, pe Iancu Huniadi, care răzburanase înfrângerea de la Varna prin strălucita despresurare a Belgradului sârbesc.

Dar, când apunea steaua acestui mare român și, cu ea, a Ungariei întregi, răsărea într-o țară mică steaua unui alt român, care, ca și Huniadi, și-a închinat viața întreagă în slujba Creștinătății și a neamului său: era tânărul, dar viteazul și neîntrecutul Ștefan, pe care urmașii cu drept cuvânt l-au numit cel Mare și Sfânt.

Mare s-a arătat Ștefan din întâii ani ai domniei sale, mare prin sufletul său generos și iertător, prin care a știut să adune în jurul său pe vitejii boieri ai Moldovei, care, până la dânsul, luptaseră, orbiți de patimile partidelor, nu pentru țară, ci pentru stăpânii lor; mare prin gândul său cuprinzător de planuri îndepărtate, pe care voința sa de oțel și neștrămutata sa credință în izbânda lor l-au făcut să le îndeplinească, spre nepieritoarea glorie a numelui său și spre fericirea neamului din care a ieșit.

În scurtă vreme, el a dat Moldovei hotarele ce le pierduse, recucerind cetățile de la margine, Hotinul și Chilia (1463, 1466), în care și-a așezat pârcălabii săi, acei harnici pârcălabi, cu ajutorul cărora a apărât el cetățile și ogoarele țării timp de patruzeci și șapte de ani și a căror putere se stinge îndată după dânsul.

Întocmindu-și oștirea și organizând apărarea țării, cum nu fusese niciodată mai înainte, el a putut respinge, zece ani de la suirea sa în scaun, îndrăzneța invazie a lui Matei Corvin, rege venit la răsărit de Carpați încărcat de gloria câștigată în apusul lor și întors, în urma luptei de la Baia (1467), cu răni moldovenești în spate. Opt ani după aceea (1475) a zdrobit el, la Podul Înalt de lângă Vaslui, cotropitoarea armată a lui Mohamed al II-lea, care venise să-l pedepsească pentru amestecul lui în

trebile Țării Românești și să-l încovoai și pe dânsul, precum încovoaiase pe frații săi de dincoace de Milcov. Atât de neașteptată și atât de strălucită a fost izbânda lui Ștefan de la Podul Înalt, încât papa de la Roma vedea acum într-însul un nou atlet al lui Hristos, menit să mântuie altarul Sfântului Petru de rușinea cu care îl amenința Mohamed; iar unul din spiritele cele mai alese ale timpului, un mare diplomat și adânc cunoscător al secretelor politice și, în același timp, un mare și mândru patriot polon, cel mai de seamă istoric al orientului în secolul al XV-lea, Długosz, nu s-a putut stăpâni, la povestirea neasemănatei izbânzi câștigate de un adversar pe pământul în codrii căruia strămoși și protectori de-ai lui își lăsaseră oasele cu rușine, nu s-a putut stăpâni să nu scrie memorabilele cuvinte, care pentru totdeauna vor fi cel mai măgulitor omagiu adus domnului nostru: „O, bărbat minunat, cu nimic mai prejos de ducii eroici, pe care atât de mult îi admirăm ! Tu, care în veacul nostru, cel dintâi printre principii lumii, ai reputat o învingere atât de strălucită asupra turcului ! După judecata mea, ai fi vrednic să ți se încredințeze, prin sfatul, înțelegerea și hotărârea tuturor creștinilor, stăpânirea și conducerea lumii întregi și mai ales funcțiunea de comandant împotriva turcilor, pe când ceilalți regi și principii catolici se pierd în trândăvie și

plăceri, ori în războaie civile". Răsunetul luptei de la Podul Înalt a fost așa de puternic în Europa, încât numele lui Ștefan „era în gura tuturor și toți într-un gând îl preamăreau”, cum zicea contemporanul său, papa Sixt al IV-lea. Lumea simțise însemnătatea acelei bătălii pentru Europa creștină: un mare și până atunci neînvingător împărat fusese înfrânt de un mic și necunoscut principe, vrednic să cârmuiască o țară mai mare. Cei 40.000 de moldoveni au oprit atunci în loc înaintarea oștilor de trei ori mai mari ale lui Mohamed și au împiedicat pentru totdeauna transformarea țărilor române în provincii turcești. Cu aceasta, ei au împiedicat însă înaintarea osmanilor în miezul Europei și aceasta constituie marea importanță a lui Ștefan în istoria universală.

Mohamed a răzbunat în anul următor pierderea de la Podul Înalt prin înfrângerea adusă lui Ștefan la Războieni, întâia și cea mai dureroasă din cele două pe care le-a suferit eroul nostru în tot cursul domniei sale, ilustrată, cum însuși spunea pe patul de moarte, prin treizeci și patru de biruințe. Boierimea Moldovei a fost aproape întreagă secerată în această luptă; țara însă n-a fost pierdută, căci au scăpat-o țăranii, acei din care ieșise și din care se primenea boierimea, acei ce iubeau pe Ștefan ca pe un părinte, ca pe un drept și bun oblăduitor al lor. Deși învins la Războieni, un

contemporan putea să scrie, câteva săptămâni după luptă, că „Ștefan, ieșit din munți, se plimbă fără frică călare prin toată țara sa”, iar turcii se grăbesc a o părăsi, fără să fi cuprins măcar o singură cetate și fără să fi cășunat altă pagubă decât prada luată cu dâșii.

Nu era dat acestor aprigi cuceritori ai răsăritului să supuie Moldova cu armele; ea li s-a închinat de bună voie, căutând să-și asigure astfel existența și de fapt neatârănarea împotriva creștinilor, care o amenințau mai mult decât păgânii: împotriva polonilor și ungarilor. Acest suprem act de înțelepciune politică l-a săvârșit tot Ștefan cel Mare: ceea ce nu putuse îndeplini cu brațul său de războinic, el a îndeplinit cu mintea înțeleaptă de bătrân, când, în urma experienței făcute cu nepăsarea și perfidia polonă și în urma anarhiei prevestitoare de cădere a Ungariei după moartea lui Matei Corvin, el s-a supus la plata birului turcesc și apoi, aproape de moarte, când nu mai avea să se teamă nici de unguri, care deveniseră mai puțin periculoși, nici de poloni, pe care-i bătuse cumplit în Codrul Cosminului (1497), cu care încheiase pace (1499) și cărora apoi le luase Pocuția (1502), a sfătuit pe fiul său Bogdan și pe viitorii sfetnici ai acestuia să-și asigure pacea și liniștea dinlăuntru sub aripile ocrotitoare ale puternicului turc. El a lăsat fiului său o

țară mărită la miazănoapte, după ce fatalitatea îl silise să sufere știrbirea ei de la miazăzi, prin pierderea celor două porturi de la Marea Neagră (1484).

Înconjurat de aureola strălucitoare a gloriei războinice și de aureola blândă a înțelepciunii politice, și-a încheiat Ștefan cel Mare, la 1504, cariera sa politică și militară, după ce patruzeci și șapte de ani ținuse piept dușmanilor de afară, totdeauna neclintit la locul său, după ce dăduse țării o armată oțelită, după ce ridicase cultura și arta ei la o înălțime pe care n-a mai ajuns-o niciodată după aceea, până în vremurile noastre.

Astfel, Ștefan a fost mare prin faptele războiului, dar a fost și mai mare prin faptele păcii: el și-a apărat țara cu vitejie și a ocârmuit-o cu dreptate și înțelepciune; el a dat moldovenilor încredere în puterea lor și le-a hrănit credința în Dumnezeu, în cinstea căruia a ridicat el singur mai multe lăcașuri decât ridicaseră toți înaintașii lui la un loc. Prin acestea, el ne-a dat puțința să cunoaștem faptele lui, căci ele au fost scrise la Putna, mănăstire zidită de dânsul și în care rămășițele lui pământești se odihnesc de patru sute de ani.

Pentru faptele lui, poporul ce nu s-a înstrăinat niciodată de pământul său – pământ stropit cu sudoarea feței și cu sângele vinelor sale –, i-a păstrat o pioasă

pomenire. În amintirea poporului, Ștefan cel Mare trăiește îmbrăcat în haina legendară a viteazului, care se luptă cu puterile omenești și ale naturii, și-n haina legendară a Sfântului, care prin curățenia sufletului său și prin puterea credinței sale a făcut să se pogoare peste ai săi binecuvântarea dumnezeiască.

Trăiește, în unele locuri, credința, veche în popor, că Ștefan cel Mare n-a murit, că el doarme numai sub marmura de la Putna și că, odată, sabia lui va străpunge piatra ce-l acoperă, iar el va ieși din mormânt, va încăleca pe cal, va strânge pe voinici în jurul lui și va mântui încă o dată neamul său.

Trupul lui Ștefan nu va învia; el va sta în veci acolo unde e înmormântat și unde astăzi se ridică la ceruri mii de rugăciuni pentru odihna sufletului ce odinioară l-a împodobit. A înviat însă spiritul lui, când, după 374 de ani de la moartea sa, urmașii celor căzuți la Războieni au răzbunat pe câmpiile Bulgariei, sub focul nimicitor al dușmanilor seculari, sângele vărsat pe vremea lui și au arătat lumii că, deși adormită de mult, vitejia românească a putut să reînvie și să redea poporului încrederea, pe care o pierduse, în puterea sa de viață.

Astăzi, duhul lui Ștefan cel Mare și Sfânt plutește asupra noastră a tuturor: el ne înalță inimile și ne întărește nădejdea în

viitor. Poporul care a dat naștere lui Ștefan a putut să treacă prin vremuri grele de amortire, dar nu poate să moară. Acest popor e vrednic să aibă alți Ștefani, care, desăvârșind opera celui dintâi, să ducă neamul nostru mereu înainte, spre îndeplinirea misiunii lui istorice. Așa să ne ajute Dumnezeu !”.

Ministrul Instrucțiunii Publice arată astfel, în același ton cumpătat, dar plin de avântul adevărat al inimii, însemnătatea eroului sărbătorit:

S-au împlinit 400 de ani astăzi, aproape chiar în ceasul acesta, de când s-a stins, în toată strălucirea gloriei sale, cel mai mare dintre oamenii mari care au ilustrat trecutul neamului românesc. Și, dacă ar fi să se măsoare mărimea omului, nu după întinderea țării sale, ci după puterea de concepție, după energia și priceperea în execuție, după pătrunderea genială a tainelor viitorului, ar trebui ca neîntrecutul nostru domn să se numere, nu numai ca cel mai mare român, dar și ca unul din cele mai puternice genii ce a produs vreodată neamul omenesc.

Grele erau pentru români vremile când fiul lui Bogdan vodă își puse coroana pe cap. Țara era mică, slabă, cu populație rară și săracă; hotarele ei din toate părțile erau înconjurate de vecini puternici, ale

căror poftă nu erau niciodată săturate, a căror invidie nu era niciodată adormită, pe a căror vorbă nu se putea pune niciodată temei. Dinspre răsărit, hotarul țării era bătut de ultimele, dar furioasele valuri ale potopului de barbari, care, timp de o mie două sute de ani, trecuseră dintr-acolo peste noi asupra Europei. Din miazăzi năpădise noianul otoman, care cu patru ani mai înainte aruncase la pământ cele din urmă rămășițe ale vechii împărății romane. La apus și la miazănoapte, aveam vecini ale căror gânduri umblau după câștiguri ușoare, dar nu puteau înțelege primejdia comună a Creștinătății. Înlăuntru, țările române erau sfâșiate de lupte care făceau să se schimbe domnii la câte trei-patru ani, mai totdeauna cu ajutor străin. Oștile ungurești, polone și turcești își făceau întruna drum, ca să aducă un domn nou, sau ca să gonească pe cel de mai înainte, prădând și sărăcind țara la fiecare invazie nouă.

În astfel de vremi a luat coroana fiul viteazului Bogdan vodă. Câteva zile i-au fost de ajuns ca să pună pe fugă pe nemernicul ucigaș al tatălui său; dar o jumătate de secol nu l-au mai putut clinti din loc vijeliile pornite în contră-i fără încetare. O jumătate de secol, Ștefan vodă își învârtește sabia contra vrăjmașilor, care curg asupra lui din toate părțile; și pe toți îi răzbește. Trufia sau lăudăroșia unora,

puterea nerezistibilă a altora, reaua credință a tuturor s-au zdrobit pe rând de pieptul de aramă al domnului moldovean.

Grele, dar frumoase vremi au fost acelea ! Frumos era spectacolul unui petec de pământ și al unui pumn de oameni, care, neînfricoșați, țineau piept unei lumi întregi, pentru apărarea moșiei lor. Frumos era să se vadă țărănimea ridicându-se ca un singur om la glasul domnului său și, înarmată numai cu coase și topoare, risipind ca pulberea în vânt mulțimea fără număr a vrăjmașilor ! Mare și înălțător era a se vedea cauza Creștinătății, pe care cei mari și puternici nu știau să o apere, sprijinită cu atâta foc și noroc de neînfrânta sabie românească ! Dar, mai presus de toate, neîntrecut este eroul, arhanghelul răzbunător, care neadormit alerga de la un hotar la altul, zdrobind și spulberând pe toți cei care i se puneau în cale !

Abia de un an se scoborâse în mormânt un alt mare român, Ioan Corvin, care, și el, singur în vremea lui, înțelesese primejdia otomană și singur își pusese pieptul ca să o stăvilească. După dânsul, nimeni nu știu să țină sus steagul pe care-l purtase el. Puterile cele mari creștine își risipiră vremea și forțele în rivalități josnice și în lupte sterpe. Dacă Țara Moldovei nu ar fi dat lumii pe Ștefan vodă, nu ar fi fost poate în vremea aceea nimeni care să-și dea seama că istoria lumii se află la un moment

când avea să se aleagă dacă omenirea își va urma drumul înainte, sau va avea să dea din nou înapoi cu o mie de ani. Ștefan vodă a înțeles aceasta și de aceea îl vedem, timp de patruzeci și șapte de ani, neavând odihnă, căutând să deștepte interesul Creștinătății, să înjghebeze alianțe, alergând până prin Italia și Germania, pentru a întoarce cu fața spre răsărit frontul de apărare al Europei. Muncă pierdută ! Pe când Ștefan numai cu țăraniii lui oprea și împingea înapoi valul năvălitor, vecinii lui își băteau capul cum să-l îngenunche, ei, pigmei ridicoli, pe dânsul, uriaș.

Dar dreptatea cea de sus a dat fiecăruia după faptele sale. Ștefan însuși a pus la jug pe aceia care năzuiiau să pună jugul pe gâtul Moldovei; și, nu după mulți ani, jugul otoman, mult mai greu decât cel de la Dumbrava Roșie, fu pedeapsa celor care îl lăsaseră fără ajutor, atunci când el își punea pieptul pentru Creștinătate.

Sunt patru sute de ani de atunci și pare că a fost ieri. Au trecut peste noi nevoi mari, în mijlocul cărora neamul nostru a fost în pericol de a se pierde. Cu toate acestea, amintirea marelui domn a rămas vie în sufletul românilor și neștearsă va rămâne ea pentru totdeauna. Din Vrancea până-n Hotin și din Suceava până la Chilia, se povestesc încă împrejurul vetrei izbânzile lui Ștefan cel Mare și Sfânt și, în credința

sa naivă, poporul și astăzi nădăjduiește în ajutorul lui, ori de câte ori se găsește în nevoi grele.

Și grele au mai fost vremile prin care a trecut el, de când a închis ochii Ștefan vodă ! Nu i-a fost cruțată nici una din suferințele care pot să lovească un popor: umilințe, invazii, îngustare de hotare – de toate au trecut peste noi.

Aniversarea pe care o serbează azi românimea întreagă ar fi trebuit să fie serbată încă de trei ori înaintea noastră. Dar cum era să se serbeze ? La o sută de ani după săvârșirea eroului, tronul lui era ocupat de un nevrednic, care-l închinase urmașilor robilor de la Dumbrava Roșie și care, cu dânșii împreună, zădărnicesc vastele proiecte ale unui alt mare voievod, Mihai Viteazul. După altă sută de ani, țara ajunsese în pragul perioadei celei mai triste a istoriei sale, când coroana lui Ștefan și Mihai avea să se prefacă în gugiumane pentru capetele rase la ceață ale veneticilor din Fanar. La a treia sută de ani, acești venetici aduseseră neamul românesc la cea mai din urmă treaptă a căderii și a umilinței, îl ruinaseră, îl îngenuncheaseră, și amândouă țările erau în punctul de a fi ocupate pentru șase ani de acești străini.

În așa împrejurări, cine se mai putea gândi să sărbătorească amintirea voievodului, a cărui spadă fusese groaza dușmanilor ? Pentru țară ar fi fost îndoită

durerea prezentului, la amintirea gloriei trecutului; iar pe gloatele de străini ce căzuseră asupra ei, imaginea eroului de la Baia, de la Racova și de la Cosmin i-ar fi îngrozit.

Ne-a fost dat nouă, cei de azi, să putem serba, așa cum se cuvine, gloria lui Ștefan vodă. Astăzi, în 1904, când ne uităm înapoi și vedem pe unde am trecut din ziua când a închis ochii marele domn, ni se pare că de pe un munte înalt ne-am prăvălit în fundul unei prăpăstii, de unde, numai cu osteneți și cu pericole nenumărate, abia am ajuns să ne ridicăm până în vârful muntelui din față.

Pentru întâia oară, de patru sute de ani, poporul românesc se regăsește unit și tare înlăuntru, respectat în afară. Unirea țărilor surori, Ștefan cel Mare se silise să o facă și a luptat pentru dânsa o viață întreagă, vărsând șiroaie de sânge.

Cu o sută de ani mai târziu, Mihai Viteazul a și reușit un moment să o realizeze, tot pe câmpul de bătălie. Căci pe atunci ideea unirii fraților era așa de departe și așa de neînțeleasă de mintea gloatei, încât numai cu sabia se puteau gândi să o realizeze unii ca Ștefan sau Mihai, a căror agerime depășea priceperea și prevederea contemporanilor. Dar suferințele comune apropie și înfrățesc pe oameni mai mult decât orice. Cei patru sute de ani de umilințe și neazuri ce au trecut

peste noi au făcut mai mult pentru cauza unirii decât victoriile de la Cetatea Dâmboviței și de la Râmnicul Sărat; și de aceea, îndată ce împrejurările ne-au lăsat un moment de răsuflu, ideea unirii a izbucnit deodată, de la un capăt până la celălalt al ambelor țări, și s-a impus nu numai înăuntru, dar și Europei întregi.

Sunt abia 45 de ani de atunci; mulți din noi am trăit anii aceștia și am luat chiar parte la desfășurarea evenimentelor. Am văzut cu ochii noștri cum din două neînsemnate provincii s-a făcut un stat modern; am asistat la nașterea și creșterea lui, la botezul lui de sânge; l-am văzut crescând în putere și înțelepciune, ca un tânăr atlet, și întinzând braț de ajutor și altora în nevoi; am luat și noi parte, cu inima, cu sufletul sau cu sângele nostru, la răsplătirea, cu vârf și îndesat, a secolelor de rușine trecute; și am lucrat și noi, mari și mici, la desăvârșirea visului pe care nu i-a fost dat marelui Ștefan să-l vadă împlinit.

Poate dar marele și sfântul domn să reia în pace somnul său cel veșnic. Dacă sute de ani a tresărit în mormânt, atunci când neamul său se părea în primejdie de pieire, astăzi poate să doarmă liniștit; căci românii, uniți în gânduri și în simțiri, viteji ca-n vremile lui, înțelepți și hotărâți, vor ști să-și apere moșia cum a apărât-o și el.

Fie ca această zi mare, când inimile tuturor românilor bat împreună, însuflețite la amintirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, să fie legătura care să ne unească pe toți în același gând de iubire de țară și de sacrificiu pentru gloria și tăria ei ! Acesta va fi adevăratul și cel mai scump prinos pentru eroul de la Putna”.

Cu multă pricepere și vorbind așa de tare și de răspicat, încât se auzea până la capătul pieții, un școlar de liceu făcu să răsune armonia mândră a versului lui Vasile Alecsandri, din *Dumbrava Roșie*, în care el cântă biruința cea mare a lui Ștefan asupra leșilor năvălitori sub regele Ioan Albert.

Acum societatea „Carmen” a maestrului Chiriac începe *Deșteaptă-te române* și, ca totdeauna când acest strigăt de deznădejde rupe văzduhul, un avânt de durere răzbunătoare se trezește în sufletele tuturor. Cu adevărat, *Deșteaptă-te române* - ori de unde i s-ar fi luat aria - e imnul potrivit pentru un popor care a suferit așa de multe și trăiește până astăzi încă așa de greu ca poporul nostru. Blândețea senină a glasurilor de copii ce-l cântă nu e în stare să înlăture sau să schimbe aspra, amara, întunecata întipărire a

strigătului robilor ce se deșteaptă și încleștează mâna pe armă.

Și îndată cadențele mândre, religioase, ale imnului regal, în care cântă siguranța, credința vremii de astăzi pentru românii cârmuiți de regele Carol, aduce ca o împăcare, ca o potolire a sufletelor zguduite.

Principele Ferdinand lasă tribuna și se așează în fruntea strălucitorilor ofițeri de toate armele pentru a primi defilarea. Lângă el stă copilul regal, serios înainte de vreme, care-și ascunde o bucurie ce n-ar fi potrivită cu rangul său.

Trec infanteriști cu căciulile negre, roșiori sprinteni, artileriști, câte un mănunchi ales din toate armele. Cântece războinice răsună din goarne și tobe. Steaguri nouă, ce vor înfrunta gloanțele, se urmează în lumină. Ochii sorb frumusețea mândră a celor ce sunt chezașia liniștii, dezvoltării și mândriei noastre.

A venit rândul școlilor: copiii strânși sub steaguri merg bine, fuduli ca niște adevărați ostași. Lumea e vădit mișcată de „vitejia” lor și în această înduioșare care se vede și la 10 Mai, când trec elevii în sunetele muzicilor militare, se arată mândria luptătoare, avântul spre cinstea războinică pe care

le-am moștenit de la strămoși. Câțiva, foarte puțini, studenți țin steagul albastru dăruit lor într-o vreme de mare aprindere patriotică de domnișoarele din Sibiu, care au cusut în el durerea și speranțele românilor din Ardeal. El pare o imensă floare albastră de „nu ne uitați !”. Ardealul e astfel și aici, la București, lângă întruparea lui Ștefan, lângă reprezentanții regalității românești de astăzi, precum el va fi la Putna prin steagul sărac al ciobanului Cârțan și prin cununa umilă închinată lui Ștefan de „țărănimea neamului său din Ungaria”. Apoi se face tăcere. Aceiași ochi caută departe în verdele copacilor ivirea din nou a morților glorioși.

Ei veniră într-un mers lin, ca o plutire, fără cuvinte, fără cântare, fără muzici. Ștefan cel Mare călărea pe un cal cu valtrapuri fâlfâitoare; o lungă haină de catifea cu flori îi cădea de pe umeri, coroana de aur apăsa pe bogatele plete bălane. Sergentul de călărași, un moldovean din părțile Vasluiului, înțelesese pe deplin ce trebuia să fie: ochii căutau mândri înainte și fața luase o expresie de stăpânire senină.

Un soldat negricios era Vlad Țepeș. Ochii negri vioi străluceau sub

căciula de catifea, jur împrejur cusută cu mărgăritare mari. În față nu era răutate și cruzime, ci îndrăzneală, dispreț pentru dușmani și pentru moarte.

Apoi trecură, în aceeași deplină tăcere, tulburată doar de freamătul vreunui cal speriat de atâta strălucire neobișnuită, purtătorii hainelor boierești bogate, copiii de casă gingași și blonzi, în care se prefăcuseră pentru câteva ceasuri aspri flăcăi de țară, și cetele țărănești, cu arcuri, sulite și săbii. Bucureștenii nu erau deprinși cu portul de vechi ostași fără frică al țăranilor moldoveni; căciulile înalte, pălăriile cu margini late, cojoccele strânse, ȋtarii încrețiți erau, ca și veșmintele de catifea, mătasă și aur, ca și pălăriile și calpacele blănite, de o formă neobișnuită, o noutate pentru dânșii.

Alaiul se înfundă în Calea Victoriei, pe care o străbate încet, apoi el se pierde la dreapta în lărgimea bulevardului care duce la Cotroceni și la cazarma de plecare. Seara, cei doi corifei ai defilării istorice vor pleca împreună cu toate armele și veșmintele, împreună cu frumosul steag cusut cu aur al Sf. Gheorghe, spre Borzești, pentru ca să învie a doua oară, pentru

orașenii și țăranii Bacăului, vremea lui Ștefan cel Mare.

La defilare luaseră parte numai pâlcuri din elevii liceelor, gimnaziilor, seminarului central, școlii comerciale de gradul al II-lea și școlii „Societății pentru Învățătura Poporului Român”. Ceilalți școlari ascultară cuvântări și cântară în coruri, adunați în localurile chiar ale școlilor.

După amiază, ministrul de Instrucție prezidă împărțirea premiilor.

*

Cel mai înalt așezământ cultural din toată România, Academia Română, avu grijă să pomenească, din parte-i, pe acela care nu numai că a făcut cu putință, prin luptele lui viteze și înțelepte, ivirea mai târzie a scrisului românesc, dar a împodobit tot cuprinsul țării sale cu biserici și mănăstiri de o armonioasă frumusețe simplă, a întemeiat un anume meșteșug de clădire al românilor moldoveni, a făcut să se zugrăvească frumoase icoane și a sprijinit alcătuirea unei școli de aleși meșteri de slove, cum nu se mai află de veacuri, pe acela, în sfârșit, care a făcut desăvârșită rânduială în Biserica Moldovei și, dând românilor din Ardeal cel dintâi episcop al lor, le-a dat

și mijlocul de a-și avea, în urmarea vremilor, conștiința românească și cultură.

Încă de la începutul lui iunie, d. Gr. G. Tocilescu, profesor la Universitatea din București, cunoscut ca cuvântător aprins, ținu înaintea membrilor Academiei o lungă cuvântare de natură foarte generală, care a fost îndată tipărită în revista „Literatură și Artă Română” și în ziarul „Conservatorul”. D-sa fu ascultat cu toată luarea aminte pe care o impunea însemnătatea subiectului ce-și propusese a trata.

În același timp, Academia alege un delegat al său pentru serbarea din Putna. D. D. Olănescu, membru al Secției Literare, capătă această sarcină. Programul serbării neîngăduind însă delegatului Academiei să vorbească în condiții potrivite cu însemnătatea instituției ce reprezenta, d. Olănescu n-a vorbit la Putna. Dintre membrii Academiei ce veniseră acolo în numele lor singur și ca persoane particulare, d. Gr. G. Tocilescu se ridică și vorbește țărănimii bucovinene despre Ștefan cel Mare și despre mai multe alte lucruri de o însemnătate mai mică.

Președintele Academiei, d. I. Kalinderu, arătase și dorința de a se

întemeia pe lângă această instituție un muzeu al lui Ștefan cel Mare. Îndeplinirea acestei idei ar fi fără îndoială foarte folositoare și din punctul de vedere științific, și din cel patriotic. Ar fi greu însă ca muzeul să fie deschis publicului, Academia neavând încăperile și serviciul trebuitor pentru aceasta.

Pentru ziua însăși de 2 iulie se hotărî pomenirea lui Ștefan într-o ședință solemnă a Academiei.

Mulți membri activi și corespondenți, precum și destule persoane de distincție, erau adunate în sala cea mare a ședințelor la ceasurile 2 după amiază. Pe estradă se vedea chipul lui Ștefan cel Mare înconjurat de dafini.

D. I. Kalinderu vorbi cel dintâi, arătând însemnătatea lui Ștefan față de țara și de vremile sale. Președintele Academiei nu uită să amintească marile merite ale lui Ștefan pentru arta românească. Cuvântarea se mântui cu îndemnul ca și cei de astăzi să lucreze, ca și Ștefan odinioară, „pentru pace, pentru ordine și pentru civilizație”.

Secretar al Academiei, primul ministru, d. D. A. Sturdza, ceru voie după aceasta să laude pe Ștefan cu

laudele cele mai grele de căpătat, ale străinului care ar avea de ce să te pizmuiască. D. Sturdza făcu deci să se audă acea zugrăvire recunoscătoare făcută în limba latină de Długosz, marele istoric polon al secolului al XV-lea: „O, bărbat minunat” ș. c. l.

Cel ce scrie aceste pagini, membru corespondent al Academiei, căpătase voia de a face o împărtășire despre *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului*. El a dovedit că Mitropolia ardeleană din Bălgrad (Alba Iulia) e un așezământ al lui Mihai, pe vremea când el stăpânea Ardealul, că ea pornește de la vechile episcopii întemeiate acolo de domnii din Moldova și Țara Românească și că cea mai trainică, mai însemnată și mai veche din ele e Episcopia Vadului, pe Someș, lângă Bistrița: însă această episcopie se afla pe pământul cetății Ciceului, pe care o stăpânea Ștefan dincolo de munți și, cum își aduce aminte și astăzi țăranul bistrițean, Ștefan a fost acela care a înălțat biserica și a sfințit pe cel dintâi vlădică. Comunicația s-a tipărit în „Analele Academiei Române” și s-a dat și o ediție populară, de tipografia „Minerva” din București.

Lumea ce se afla în tribunele Academiei, mai multă decât de obicei, a dovedit cea mai mare luare aminte și căldură față de această comemorație *culturală* a lui Ștefan, care-și păstrează locul lângă comemorația politică și militară.

În ziua de 2 iulie, ziarele ce apar în București apărură în numere închinare lui Ștefan. Unele au vorbit despre el în articolul dintâi, altele, ca „Epoca” și ziarul francez „România”, au fost alcătuite aproape în întregime din lucruri privitoare la eroul sărbătorit. „Epoca” a tipărit parte din cuvântarea ce era să se țină la Putna de d. D. Onciul; mai târziu, ea a dat și discursul d-lui I. Bogdan. Cea mai mare parte din articolele de ziare au fost însă de tot reci și neîndestulătoare; cei ce le-au scris n-aveau măcar cunoștință despre lucrările date la iveală cu acest prilej. Reproduserile din broșuri vechi și din cronici n-au fost totdeauna norocoase. Trebuia bogăție, căldură, adevăr, și acestea au lipsit. Dintre revistele literare bucureștene, „Sămănătorul” a dat un număr întreg privitor numai la Ștefan și împodobit cu desene făcute de d. Costin Petrescu după alaiul istoric; poetul Șt. O. Iosif a

dat la lumină cel dintâi capitol din poema sa asupra lui Ștefan cel Mare, cerută de Ministerul de Instrucție; nuvelistul M. Sadoveanu a înfățișat într-o icoană ziua morții lui Ștefan, poetul Vâlsan a cântat lupta de la Podul Înalt, iar eu, din parte-mi, am arătat însușirile de căpetenie ale ființei omenești neobișnuite care a fost Ștefan cel Mare. În cel dintâi număr al „Convorbirilor Literare” s-a reprodus iarăși cuvântarea d-lui D. Onciul.

2. Serbarea în celelalte orașe ale României

Între celelalte orașe românești, nici unul n-avea o datorie mai mare de a cinsti după vrednicie pe Ștefan decât Iașii. Cu toată greutatea de a încălzi inimile și de a crea curente patriotice într-un oraș a cărui populație e măcar pe jumătate străină - se știe ce covârșitor e numărul evreilor în fosta capitală a Moldovei -, s-a ajuns a se da și acolo o frumoasă prăznuire a lui Ștefan cel Mare.

Dis de dimineață, Iașii fură deșteptați pentru serbare. Locul unde

ea trebuia să se desfășure era impus de la sine: el nu putea să fie altul decât piața foarte întinsă dinaintea marelui Palat Administrativ, pe care o stăpânește statuia turnată în bronz a lui Ștefan, călare, cu buzduganul în mână. La dreapta se înalță, într-o ceață albăstrie, dincolo de apa și de șesul Bahluiului, dealuri verzi și în fruntea celui mai apropiat dintre ele păzește Mănăstirea Cetățuia, care a fost clădită abia de Duca vodă pe la 1670, dar se află pe locul unde din cele mai vechi timpuri trebuie să fi fost cetatea de strajă a Iașilor.

Dar alaiul nu se formă aici, ci veni de departe, din celălalt capăt al marelui oraș, ca să se închine în fața străbunului. La Copou, primblarea Iașilor, cu grădina ei frumoasă, cu o cazarmă uriașă, cu livezi tăiate prin alei și semănate cu piețe rotunde, se strânsesă la un loc școlile și societățile românești sub steaguri. Pe când adunarea copiilor în haine de sărbătoare se făcea aici, în răcoarea celor 8 ceasuri de dimineață, mitropolitul Partenie slujea în biserica sa mitropolitană, înaintea autorităților și unei mulțimi destul de mari.

Având în frunte o muzică militară, a Regimentului 13 de

infanterie, cortegiul se orânduie astfel: Liceul Internat, o școală model, deschidea calea; școlărițele din Școala Normală de învățătoare cuprindeau în mijlocul lor nouă fete îmbrăcate ca vechile jupâne „din vremea lui Ștefan”: vitezele copile mergeau în umbra unui steag voinicesc, lucrat de ele însele după chipul și asemănarea vechiului prapor din Mănăstirea Zografului (cu astfel de eroine nu cade în robie neamul lui Ștefan cel Mare!). Având cu ele coruri și muzici, mergeau în urma școlilor societățile: de gimnastică și muzică (de-ar fi cât mai multe ca acelea, cum sunt la germani și cum sunt și la bulgari!), de lucrători, de meșteșugari, de ajutare a săracilor. Din când în când, muzica trâmbițelor și tobelor tăcea și atunci glasurile de argint ale copiilor cântau măreția zilei de pomenire a vitejiei și înțelepciunii străbune.

Străbunii erau întruchipați și ei în alai, prin țărani, „plăieși”, copii de casă și „aprozi”, în haine ce căutau să se asemene cu ale timpului. Cu boieri cu tot la un loc – aici nu trebuia Vlad Țepeș, căci era în Moldova, nici Ștefan, căci duhul lui plutea asupra bronzului scaldat în raze fierbinți –, ei erau vreo sută cincizeci de oameni față de alaiul

de două sute cincizeci din București. Armele și veșmintele veneau și aici din lucrul plin de iubire al școlilor, ce s-au întrecut între ele; ministerul ajutase cu 4.000 de lei, iar câteva sute mai fuseseră dăruite de primărie, de Banca Națională și de un club. Lumea oficială se uni cu alaiul la mitropolie și cu toții meraseră spre statuie, ducându-i cununi de bronz, cununi de flori, panglici, vorbe de recunoștință și toată dragostea inimilor. Era atâta avânt, încât părea că vremile evreiești de astăzi sunt curățite de un vânt de însănătoșire și că învie Iașii, de biserici, alaiuri, școli și lupte, ai trecutului.

Mitropolitul sluji panahida înaintea voievodului de bronz, păzit de tunuri cucerite deunăzi; fără nici o înțelegere mai dinainte, și aici cuvintele frumoase ale rugăciunii de pomenire făcură să se plece genunchii; și aici străbunul rămase singur, priveghind asupra frunților plecate ca semn de recunoștință față de el.

Când numele celui din urmă boier și ostaș străbătu văzduhul senin de iulie, prefectul județului, bătrânul scriitor Nicolae Gane, născut în ținutul Sucevei, unde chipurile și veșmintele vremii eroice au rămas așa de depline, închină lui Ștefan, ca prinosul cel mai

de preț, cununa de recunoștință a regelui României. Răspunzând unei telegrame de omagiu a Academiei, Carol I arătase și prin cuvinte că știe să-și amintească, împreună cu poporul românesc, marele și înțeleptul domn, în care prețuia pe deplin ostașul, ca ostaș biruitor el însuși. Cea dintâi cuvântare o ținu alt bătrân, d. Petru Rășcanu. Nici un alt orator n-ar fi fost mai potrivit pentru această sarcină. Om de școală înălbit într-o muncă plină de iubire, profesorul Rășcanu spune totdeauna liniștit și senin, în cuvinte alese, lucruri sănătoase și hotărâtoare; bun cunoscător al istoriei românești, el are cea mai adâncă evlavie pentru trecutul Moldovei, căreia e mândru că-i aparține.

Cuvântarea sa a fost cât se poate de frumoasă și, dacă ne-ar îngădui locul, am da-o în întregime; tipărită în revista „Albina”, în ziarele din Iași și în „Voința Națională”, ea s-ar cuveni să se găsească în orice carte de citire pentru școlari și pentru popor. Pornind de la cuvintele prin care Ureche, cronicarul din veacul al XVII-lea, povestește despre înmormântarea lui „Ștefan vodă cel Mare și Sfânt”, oratorul arată ce însemnătate au avut în viața noastră sufletească zilele când ne-am adus

aminte de marele domn, schițează starea Europei la ivirea stelei nouă a lui Ștefan tânăr, înșiră străduințele lui și roadele pe care le-au adus. D. Rășcanu apăsă asupra faptului că eroul nu era un cuceritor pentru plăcerea de a vărsa sânge, ci un înțelept socotitor al împrejurărilor și un mare cruțător de vieți. El scoase în lumină însușirile neobișnuite cu care, pentru binele neamului, fusese înzestrat Ștefan, îl înfățișă ca pe un prieten al țărănimii, cu ajutorul căreia a luptat, ca pe un închinător de sfinte lăcașuri. Și, întorcându-se asupra poporului care, fără nici un amestec străin, dintr-un drept moldovean și dintr-o munteancă adevărată, a dat pe Ștefan, el îl zugrăvi primitiv și bun, dar în stare să se împotrivescă oricând copleșitorilor. „Pe acest pământ nu pot trăi decât acei care au dragoste pentru el, care amestecă sudoarea frunții lor cu suculele brazdelor sale și care sunt gata în tot momentul a se jertfi pentru el”. Cuvântarea arată mai departe greutatea vremilor de astăzi: „Vremurile sunt grele. Veacul ce a început este un veac de fier. Viitorul este numai pentru cei voinici, pentru cei bogați, pentru cei luminați. Dușmanii neamului sunt înzestrați cu mijloace de pierzare mult

mai primejdioase decât în trecut". Pentru a-i învinge, nu ne trebuie alt ajutor decât același pe care s-a rezemat și Ștefan părintele, în luptele sale învingătoare, țăranul: „Să ne apropiem de acest popor: nu zic să ne pogorâm până la el, căci nu suntem așa de sus; să nu uităm că în rândurile lui sunt urmașii tovarășilor lui Ștefan, pentru care am îngenuncheat adineauri. Să facem să dispară prăpastia dintre clase, moștenirea trecutului, și să păstrăm pământul strămoșesc numai pentru români, care în cursul veacurilor l-au înroșit cu sângele lor. Și numai atunci vom fi vrednici ca până în timpurile cele mai depărtate să serbăm multe centenare în amintirea părintelui patriei, Ștefan cel Mare”.

D. Rășcanu vorbise din partea Universității; ca reprezentant al celorlalte școli, directorul Gh. Nădejde a manifestat aceleași sentimente de iubire de țară și de neam, aceeași căldură pentru țărănimea care păstrează însușirile cele bune de răbdare, vitejie și înțelepciune ale poporului românesc.

După împărțirea premiilor, au fost seara retragere cu torțe și focuri de artificii. Cei ce le-au pus la cale au scăpat din vedere că 2 iulie 1904 era

pentru români zi de pomenire evlavioasă, praznicul unui mort glorios și că în cupa de oțel a mândriei rămâne o picătură de jale.

Revista „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași” a publicat un număr în amintirea lui Ștefan, cu studii și documente felurite.

*

Îndată după serbarea de la Iași sau alături de dânsa chiar, trebuie pusă cea de la Borzești. Ea s-a făcut într-un sat, dar a fost și serbarea orașenilor din Bacău înaintea celei mai apropiate biserici a lui Ștefan cel Mare, înaintea celui mai apropiat loc în care umbrei lui îi place să se sălășluiască.

D. Radu Porumbaru, inginer, un harnic și inimos român, Liga din Bacău și directorul liceului din acest oraș, d. Lascăr Veniamin, care a dovedit și cu alt prilej că înțelege spiritul nou și cată a-l răspândi între școlari, au fost începătorii și orânduitorii serbării.

Pentru ca bucureștenii, ieșenii și cei ce plecaseră la Putna să se poată întâlni deopotrivă la Borzești, s-a ales ziua de 4 iulie, o duminică, precum, de altminteri, duminica de după 2 iulie fusese hotărâtă de minister pentru toate prăznuirile de la țară. Trenuri speciale

trebuiau să ducă lumea la marele și frumosul sat dintre muncel, în lunca Trotușului, în drumul spre Târgul Ocnei.

Comitetul s-a îngrijit să aducă armele și veșmintele din București; soldații care închipuiseră în acest oraș pe Ștefan cel Mare și pe Vlad Țepeș fură poftiți să înfățișeze și aici pe cei doi viteji. Se tipăriră cărți poștale amintitoare și două medalii cu inscripții potrivite și lucrate destul de bine (pentru una din ele capul lui Ștefan a fost desenat de d. Vladimir Mironescu). S-a publicat și o carte cuprinzând fel de fel de scrise privitoare la Ștefan, dar, ca și mai toată literatura despre dânsul, broșura a ieșit cu totul slabă.

La serbare veniră și ministrul de Instrucție Publică, apoi dr. C. I. Istrati, care vorbi în numele Academiei, multă lume din București, delegați ai studenților din Iași și câte un oaspete ardelean strecurat într-ascuns din țara unde numai sufletele pot pomeni în ascuns pe cel mai mare dintre români. Un tren sosi, alcătuit din nu mai puțin decât treizeci și opt de vagoane. Tribuna fusese clădită după toată rânduiala de arhitectul primăriei din București, Petricu. Satul întreg se gătise pentru cea mai mare sărbătoare ce se va

pomeni în viața lui umilă. Muzica Regimentului de infanterie din Bacău fusese adusă pentru a călăuzi școlile și alaiul. O nemărginită mulțime de țărani alergase la Borzești și, legând cele ce le auzeau și vedeau cu povestirile despre Ștefan, ce trăiesc încă între dâșșii, ei își dădeau samă de rostul slujbei strălucite, pe care o făcu însuși episcopul de Roman, al cuvântărilor, al bubuiturilor de tun și cântecului muzicii, al praznicului în jurul căruia se strânsesă 3.000 de oameni de toate treptele. Și ei se vor fi simțit mândri că omul care după patru sute de ani de la stingerea lui din viață are încă atâta putere încât îngenunche toată românimea înainte-i și smulge aceeași recunoștință regelui și celui din urmă dintre supușii lui, s-a născut – cum zice povestea – într-un sat, în satul lor, și a zburdălnicit copilăria lui pe aceleași drumuri albe între dealurile verzi pe care le străbătea acum, ca o umbră ieșită din mormânt, chipul său chemat din adâncurile înghițitoare ale vremii.

*

Serbarea de la Botoșani e vrednică și ea de a fi amintită îndeosebi. Marele oraș al Moldovei de sus cuprinde astăzi în hotarele sale,

foarte largi, și biserica Sf. Nicolae, pe care Ștefan o înălțase în satul Popăuți, făcând, fără îndoială, și case domnești lângă dânsa. Biserica se repară astăzi și, văzând-o botoșănenii, trebuie să aibă înaintea lor pe marele întemeietor și apărător al țării.

Primăria se puse în fruntea serbării școlare, lucrând în unire cu directorii școlilor și cu Ateneul din localitate. Alaiul istoric s-a desfășurat și aici în mijlocul unei bucurii înduioșate. Prapurul Sf. Gheorghe a strălucit și aici la soarele lui iulie. Buciumele n-au stat mute ca în trecerea măreață a umbrelor trecutului la București, ci ele au sunat tare și voios, trezind din somn și chemând la serbarea panahidei și la ascultarea cuvântărilor. Multă vreme, locuitorii români ai Botoșanilor vor vedea cea mai frumoasă parte a trecutului Moldovei în lumina serbării de la 1904.

*

Pomenirea lui Ștefan cel Mare trebuia să apară mai mișcătoare oriunde se afla acea moaște sfântă care e o biserică a lui. Așa a fost deci la Dorohoi, unde altă biserică a Sf. Nicolae se ridică din ruinele sale, astfel la Piatra, unde lumea oficială a dovedit

multă căldură în sărbătorirea lui Ștefan; la cetatea Neamțului, unde am văzut încă în august atârnând ghirlandele uscate; întrucâtva și la Huși, unde a slujit episcopul – Episcopia e o biserică a lui Ștefan – și încă mai puțin la Vaslui, care și-a prefăcut așa de mult altă biserică de acesta, încât îi e iertat să nu mai recunoască semnele vremii lui Ștefan. Folticienii s-au dus în satul vecin Baia, unde a pierit de sabie și foc, într-o veche noapte de decembrie, oastea lui Matiaș Corvin regele Ungariei, și pomenirea s-a făcut în grădina întinsă a Cantacuzineștilor, lângă colții de piatră ai bisericii lui Alexandru cel Bun și nu departe de ruinele mândre ale bisericii lui Ștefan însuși, care stăpânește încă întinsul șes al Moldovei. La Râmnicul Sărat, unde se află iarăși, deși orașul a făcut parte din Țara Românească, un astfel de dar frumos al lui Ștefan (cu toate că, iarăși, prefăcut), un cor de optzeci de școlari a înălțat imnuri și o procesie s-a desfășurat pe străzi. Soldați din Regimentul 9 de infanterie deschiseră ziua amintirilor sunând din goarne. Prapurile bisericilor fură duse pe străzi în procesiune; preoții purtară colivele în mijlocul unui careu de soldați. Se împărțiră medalii comemorative. Seara, copiii din școli

reprezentară *Sobieski și plăieșii*. Raportul despre serbare zice: „Majoritate din populația orașului și sătenii veniți cu această ocazie nici nu s-au mai dus acasă, luând masa la locul serbării, unde au fost instalate cantine; în care timp a cântat muzica militară”. Și în depărtata Slatină a fost o procesie alegorică: Ștefan cel Mare, care a dat domni iubitori de Creștinătate celeilalte țări românești, trecu aici „călare, având înaintea halebardieri și în urmă arcași și gloată cu ghioagă”.

Prefecții au venit și ei în foarte multe locuri la serbare. La Buzău și la Craiova, ei au luat cuvântul, vorbind marii mulțimi. Afară de episcopii de Argeș și Râmnicul Vâlcei, ceilalți au slujit pentru odihna sufletului lui Ștefan cel Mare. Mai peste tot locul armata a împodobit serbările: în Folticeni, în Severin, în Craiova, în Târgoviște, generalii comandanți au fost de față, dând un frumos exemplu. La Galați, oastea a fost înșiruită pe străzi.

Pretutindeni au fost, pe lângă panahidă, cântece, muzici, procesii de copii în haine de sărbătoare. Adeseori, seara a fost întrebuințată cu reprezentații de teatru. Unele au fost potrivite, altele mai puțin (la Dorohoi s-a jucat și *Cinel-Cinel*, în Turnu

Măgurele, *D-ale pensionatului*). Unde au fost și jocuri, se poate zice că ele puteau fi lăsate la o parte, căci, dacă ele se împăcau cu împărțirea premiilor, nu răspundeau cuviinței triste a unei prăznuri funebre. La Brăila, s-a ales rău grădina monumentului, care amintește vremile ocrotirii străine, și nu ale mândrei neatârării.

Ziare și cărțile amintitoare s-au tipărit în câteva locuri. La Câmpulung s-a împărțit o broșură, *Dumbrava Roșie*, la Râmnicul Sărat și la Focșani – ziare. S-a vorbit de tipăritura de la Borzești.

*

Dregătorii statului și ai Bisericii, profesorii și institutorii au putut fi uneori mai prejos decât sarcina lor – oare nu s-a apucat într-un loc, pe care nu-l voi numi, profesorul de istorie de la gimnaziu să spună că e bine a se da lumii din când în când câte „o linguriță de patriotism”, fiindcă astfel se ajută mari interese politice și sociale? Ca totdeauna, lumea bogată și de neam mare s-a ținut trufaș la o parte, cuprinzând în dispreț cu care acoperă faptele, scrisesele, gândurile, ideile noastre și pe însuși Ștefan vodă, fără de care acei oameni ar fi astăzi robi disprețuiți ai turcului și nu și-ar putea

petrece în țară, ca și în străinătatea ispititoare. Dar la înălțimea zilei a fost lumea puțin strălucită și săracă. Din multe părți, mărturii sigure, care nu erau menite pentru tipar, asigură aceasta.

De la Severin se scrie: „Serbarea s-a desfășurat în așa mod și a fost așa de înălțătoare, cum poate nu s-a văzut niciodată în acest oraș”. Raportul din Iași scrie: „S-a observat că unele case care la alte serbări erau închise și întunecoase, de data asta au fost decorate ziua și iluminate seara”. La Găiești, orașel din jud. Dâmbovița, unde s-au făcut și tribune și muzica militară a cântat, pe când autoritățile erau strânse într-un pavilion anume, „tribunele și împrejurimile nu mai încăpeau de public, care aștepta într-o tăcere religioasă începerea serviciului”; mormântul lui Ștefan fiind închipuit și aici pentru slujba panahidei, cei de față căzură în genunchi înaintea lui. Din Râmnicul Vâlcei se anunță: „Putem zice că n-a fost român care să nu fi asistat la această patriotică serbare. Grija apoi ce a pus fiecare în curățenia și îmbrăcămintea lui, mai ales cei care purtau costumul național, probează că o adevărată mulțămire sufletească au simțit cu toții pentru sărbătorirea celui

mai mare voievod al românilor”. Revizorul din Buzău judecă astfel: „În România n-au fost încă serbări care să stârnească atâtea nobile sentimente de înviore, de admirațiune către trecutul nostru glorios, ca serbarea de la 4 iulie trecut”. Am văzut însumi în București ochii umplându-se de lacrimi la trecerea alaiului istoric și oameni care nu se cunoșteau începură a vorbi unul către altul pentru a-și mărturisi marea bucurie ce simțeau. Ofițerii și lumea ce se afla lângă dâșii porniră pe neașteptate în aplauze ce nu mai conteneau și cum n-am mai pomenit la nici o serbare de la noi. Mișcat, principele Ferdinand salută însuși evocarea strălucitoare a trecutului țării noastre.

Astfel de amintiri *rămân* și nu e nici o comoară mai scumpă decât ele, nici o putere mai puternică decât aceea ce se desface din ele și unește un neam întreg, sub căpeteniile sale firești, înaintea oricărei primejdii.

3. Serbarea la sate

Învățătorii, care de câțiva ani de zile au făcut atâta bine și au ajuns prin multe părți îndreptătorii și sfătuitoarii siguri ai țărănimii, au dat însă serbarea care, dacă nu e cea mai bogată și mai impunătoare, e aceea care spune, înseamnă și prețuiește mai mult. Ei n-ar fi izbutit însă a depune un așa de frumos dar sufletesc la picioarele strămoșului, dacă în țărănimea noastră nu s-ar fi deșteptat și cu acest prilej acele simțiri alese, bune, nobile, pe care le cred numai aceia care au fost îngăduiți să pătrundă în inimile celor mulți ai poporului românesc. Mai multe sate erau chemate să se adune în câte un centru. Călătoriile copiilor din școli către satul-centru s-au prefăcut însă în adevărate pelerinaje evlavioase ale mulțimilor. Țăranii moldoveni, printre care s-a povestit totdeauna despre neînfrânta vitejie, desăvârșita dreptate și bunătatea nemărginită a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, au înțeles de la început că acest praznic nu e numai o serbare pentru copii, dar și țăranii munteni au ghicit în acel adormit care ridica o țară întreagă în picioare, pe unul dintre cei mai mari ai neamului,

care sunt deopotrivă ai bogatului și puternicului, ca și ai celui mai sărac dintre locuitorii patriei. Îmbrăcând deci cele mai bune haine ale lor, luându-și copiii în care împodobite, ei au pornit din toată inima lor, pe deplin curată – fără gând de zarvă și de beție –, oriunde a fost un om de ispravă care să le vorbească, la parastasul lui vodă Ștefan. „Sunt centre ca cel din Trestia – povestește revizorul școlar din Buzău –, unde au luat parte peste o mie de săteni: bărbați, femei, flăcăi, fete și copii”. În județul Constanța, unde se află atâția săteni de-ai noștri veniți de dincoace de Dunăre, soseau neconținut cete de copii pe jos, alții în căruțe cu drapelul înfipt pe dânsule. „Sătenii purtau cu mândrie tablouri cu diferite scene din viața domnitorului”. În ținutul Vaslui se vedeau sosind „notabilii în trăsurile împodobite cu arcuri de verdeață, școlarii asemenea în care împodobite, milițienii formând gărzile la drapele, fetele mari îmbrăcate în costume naționale, conduse în ordine, și sătenii”. În ținutul Tecuci trec „care de triumf decorate cu stegulețe, tablouri istorice, velințe și arcuri de verdeață”. Școli se întâlnesc în cale și merg voios înainte.

Unde sosesc, la „centru”, pregătiri cuviincioase se fac pentru primire, cu atât mai mult în locuri care se luptă prin condeii învățătorilor ca să li se recunoască cinstea că acolo, la dânșii, s-a dat vreuna din luptele lui Ștefan. „Pretutindenii - scrie revizorul de Tutova - au luat parte la serbare, pe lângă personalul administrativ al comunelor, și un mare număr de locuitori, contribuind bucuroși la preîntâmpinarea cheltuielilor și găzduind pe oaspeții din alte comune”. Da, săracii țărani s-au făcut ospătători fără de plată și au dat lui Ștefan vodă, pentru duminica prăznuirii lui, biata lor lețcaie cruntă de multă muncă. Din banii strânși de la locuitori s-a făcut la Hârsoveni în Vaslui, unde s-au strâns satele Coșești, Poienești și Ivănești, o foarte drăguță serbare de țară. „Un colac mare și o colivă asemenea mare, vin și lumânări de ceară curată” așteaptă binecuvântarea. Portretul lui Ștefan și al regelui Carol atârnă sub un verde arc de triumf. Douăzeci de lăutari cântă, îndemnând lumea.

Rugăciunea se începe la biserică, sau și la școală, anume gătită pentru aceasta. Toți țin să fie de față: primarul, și notarul, și agentul sanitar, și uneori medicul spitalului sătesc, care va vorbi

și el, însănătoșind astfel și întărind și sufletele. Proprietarul singur lipsește mai totdeauna. Dar la Stăncești, doamna Zenaida Callimachi, coborâtoare din Moruzești și măritată cu coborâtorul familiei domnești a Calmășilor, a îmbrăcat o școală întreagă în vechiul port istoric pentru serbare.

Slujba se ascultă cu o cuviință care poate fi ajunsă în unele orașe, dar n-a fost întrecută nicăieri. „Rugăciunile de ocazie și pomelnicul – spune o dare de seamă din ținutul Vasluiului – au fost ascultate de toți cu multă pietate, *în genunchi*”. Stând astfel în genunchi, sătenii din Constanța sunt înduioșați până la lacrimi când aud de acel om care, cu credincioșii săi, „piepturile lor le-au făcut hotar și zid de apărare pentru Biserica ta, Hristoase, Dumnezeuul nostru”. „Mulți din săteni au plâns”, scrie revizorul. „Lumea îngenuncheată pe locul din fața bisericii – spune o dare de seamă din județul Olt – înfățișa o adevărată smerenie și dădea cugetătorului o vădită încredere în strașnica venerație ce poartă țărani noștri către vitejii lor străbuni”.

Iar când copiii, așezați în strane, dau răspunsurile cântând, bucuria părintească se revarsă ca un balsam

asupra inimii întristate așa de adânc pentru pierderea aceluși viteaz român care a murit acum patru sute de ani. „Lumea era foarte mulțumită – se scrie din satul vasluian Scânteia – de modul cum cântau școlarii”. Când ei fac să se audă acum altfel de cântece, care proslăvesc pe strămoșul adormit sau neadormita vitejie și destoinicie a neamului, bucuria e îndoită. „Toți au rămas surprinși și părinții prea bucurați”, scrie din satul Optași, în Olt, alt învățător.

Cuvântările încep și multe sunt foarte cuminți. Unul înștiințează pe ascultători că „cele spuse despre Ștefan vodă nu sunt basme, nici povești, ci viața plină de fapte mari a unui strămoș al nostru”. Altul pune viața lui Ștefan „în legătură cu viața de acum a săteanului”. Un al treilea le dovedește și pe calea faptelor acestui om mare că numai prin adevărata muncă și jertfă de sine se înalță popoarele.

Oamenii văd că un astfel de cuvântător vorbește înțelept, folositor și cu priință și-l ascultă, învățând. „Impresia ce a produs publicului această expunere – citim odată – mi-a dovedit cu prisosință cât de lesne se înflăcărează românii la auzul cuvintelor

ce le amintesc timpurile mărețe de odinioară”.

Copiii trec prin sat cântând *Deșteaptă-te române*, cântecele lui Ștefan, cântecul de astăzi al regelui, doine și marșuri. Ei poartă uneori veșmintele și „armele din vremea lui Ștefan cel Mare” (târgul Berești). Câte unul chiar se încumetă a fi Ștefan însuși: „în unele comune învățătorii au deghizat câte un elev cu haine anume făcute pentru a reprezenta pe Ștefan vodă”, se scrie din Moldova de jos. Ei poartă săbii, arce, sulite și ce fuduli sunt că pot fi, o întreagă zi de duminică, vitejii de care spun cântecele !

Și, dacă e lucrul pe vitejie, flăcăii, mai ales cei care au făcut oastea și știu cum se slujește steagului, nu vreau să se lase întrecuți de copii. Și ei vor fi în această zi de pomenire slujbașii lui Ștefan vodă. În cutare loc „elevii au străbătut satul cântând *Deșteaptă-te române*, iar gornistul, un rezervist din sat, a sunat *alarma*”. În ținutul Fălciului defilează soldați cu schimbul în multe sate. La Scânteia, în Vaslui, milițienii trag o salvă de o sută de focuri pentru Măria Sa, răposatul Ștefan vodă. La Hârsoveni, milițienii și flăcăii între 16 și 21 de ani chiar fac „un batalion condus de sergenți majori și sergenți de rezervă

și miliție sub comanda unui vacmistru rezervist, în uniformă, călare și încins". În Ilfov, la Copăceni, se dau salve de „ostașii localnici sau de flăcăii adunați într-adins”.

Apoi, seara se face teatru cu închipuiri din lumea biruințelor vechi. Dacă la Drăgușeni „s-a simulat lupta de la Podul Înalt și cetatea Neamțului”, în ținutul Fălciu, nu numai într-un loc, ci „în câteva localități s-au jucat piese teatrale”; în Tutova, teatrul eroic se dă în șase comune.

Când totul se mântuie, oamenii iau bucuroși acasă chipurile lui Ștefan, iar copiii cărțile despre el și frumoasele medalii ca argintul și aurul cu chipul său încununat. „Copiii - scrie revizorul din Constanța - și azi poartă cu mândrie pe piepturile lor, la diferite ocaziuni, medalia comemorativă cu chipul lui Ștefan cel Mare”.

În două locuri s-au inaugurat monumente sătești ridicate în cinstea lui Ștefan. Astfel, la Zănoaga, în județul oltean al Romanaților, și la Bârsești, în ținutul Putnei.

Această din urmă serbare a luat o mare întindere și ea poate să se puie alături cu cea din Borzești. Focșănenii alergaseră în acest colț de munte, unde

se zice că bătrâna Vrâncioaie, așa o băbușcă cum sunt și astăzi multe pe aceste culmi lutoase ale Vrancei, ce era pe atunci o singură pădure nemărginită, a dat lui Ștefan învins și fugar sângele ei viu, mai scump decât acela din inima-i obosită, pe feciorii ei, ca să lupte și să moară dacă trebuie. Cincizeci de preoți au slujit aici panahida, douăzeci și trei de școli au stat sub steaguri, praznicul a strâns mii de săteni; prefectul și generalul au fost în fruntea mulțimii cuprinsă de evlavie.

... Din toate acestea se desface vădit folosul serbării. Până în iulie 1904, în România nu se coborâse încă trecutul cu oamenii săi mari și faptele sale vrednice și înălțătoare în mijlocul oamenilor de astăzi, pentru a-i îndrepta și îndemna, pentru a le da încredere în viitor. Serbarea de la Putna pornise de la niște studenți – o mică parte a celor din Viena – și de la o societate literară, „Junimea” din Iași; ea încălzise numai pe unii din bucovineni și moldoveni. Inaugurarea, la Iași, a statuii lui Ștefan cel Mare a dobândit mai mult o înfățișare oficială și, în afară de puternicii țării, ea n-a avut alți martori decât ieșenii. Pentru cea dintâia oară, trâmbița depărtată a vechilor biruințe

suna duios și limpede prin toate orașele țării și până în ținutul cel mai singuratic, unde copiii de țărani români învață carte românească pe pământul românilor neatârnați. Ștefan cel Mare era și acum strămoșul cel bun și iubitor, care nu plutea numai ca o umbră trufașă asupra locurilor de adunare a celor ce stau în fruntea țării, ci, răsărind din mormânt ca un moșneag împovărat de vremea lungă a celor patru veacuri de moarte, el mergea împăciuitoare și înfrățitor al tuturor celor din neamul său, ca să spuie până în cel mai sărac bordei solia sa de muncă spornică și de așteptare voioasă a timpurilor în care toți ai lui vor avea libertate, bogăție și lumină.

Revizorul din Dâmbovița arată în aceste cuvinte cumiști folosul serbării lui Ștefan cel Mare: „Serbările de acest fel, necunoscute până acum la noi, contribuiesc nu numai a deștepta sentimentul național, amorțit până acum în pătura cultă și necunoscut în cea incultă, dar a face cunoscut și poporului numele și faptele mărețe ale vitejilor noștri domni în măsură mult mai mare decât s-ar putea face pe altă cale”.

Și e vrednic de cugetare faptul că, și acum, de la Ștefan, și nu de la

altul, a venit cuvântul de mântuire, care a răscolit sufletele și a înălțat sus flacăra inimilor noastre. În 1901, se pomenea moartea de mână ucigașă, pe câmpia ardeleană a Turdei, a lui Mihai Viteazul, care a fost, ceea ce n-a fost Ștefan, domn peste toți românii, deopotrivă stăpân la București, la Iași, la Suceava Bucovinei, la Hotinul și Cetatea Albă a Basarabiei, la Hustul și Muncaciul Maramureșului, unde a făcut episcop pe un stareț de la Tismana, între Crișuri și pe Temeș, până la granița din Tisa a neamului nostru. Un domn așa de viteaz, biruințe așa de strălucite, cuceriri atât de neașteptate, o așa de minunată întregire a țării locuite de români, o așa de năprasnică vijelie a mâniei noastre, aprinzând în vederea lumii întregi mari flăcări de glorie ! Și, pe urmă, uneltiri viclene, trădare în toate părțile, lupte pierdute, fuga deznădăjduită în pribegia străinilor, iar, după un ceas de bucurie în răz bunare, omorul marelui erou nenorocit. Toate simțirile ce se pot avea pentru trecut trebuiau să se aprindă întetît în românii de astăzi. Și totuși abia s-a putut înjgheba o călătorie neorânduită și fără căpetenie vrednică, la mănăstirea din Deal, lângă Târgoviște, unde falnicul cap despărțit

prin sabia străinului trădător se păstrează ca o dovadă de mucenicie pentru dânsul, iar, pentru noi, ca o mustrare.

De ce oare această tăcere ?

Întâi, fiindcă noi nu suntem dintre popoarele acelea care-și ascund înfrângerile și le vopsesc cu false culori de biruință. În 1899, am fi putut să ne bucurăm pentru alipirea de o clipă a Ardealului la țările românești de sine stătătoare. Acea clipă de mândrie a trecut însă nebăgată în samă. În 1901, nu puteam face alta decât să plângem, fiecare în singurătatea inimii sale, pentru străbunul mort tânăr, mort biruitor, neînconjurat de boieri, neștiut de țărani, nepregătit de Biserică, neprohodit în sicriu, ucis, descăpățânat, aruncat și pângărit. Singurul steag ce am fi putut scoate într-o asemenea zi ar fi fost sabia bine ascuțită pentru a răsplăti ! Și pentru aceasta nu venise încă timpul.

A fost tăcere, pentru că țărănimea noastră, și mulți dintre orașeni chiar, se închină înainte de toate cumpăririi înțelepte, silințelor rodnice, bătrâneții încununate de izbândă, sfârșitului senin și cinstit. Aceste însușiri se găsesc întrunite însă în Ștefan, și numai în Ștefan. Ce ușor era

să se lămurească viața lui înaintea oricărui sătean vrednic ! A venit să-și ia dreptul de la acel care omorâse pe părintele lui, domn legiuit, a căutat hotarele strămoșești ale pământului său; când a sărit altul - păgân sau latin - asupra lui ca să-l despoaie și să-l gonească, el nu s-a lăsat, ci, făcându-și cruce, a chemat ajutorul lui Dumnezeu și s-a sârguit atâta până a răpus primejdia; pe urmă, ca orice creștin ce a scăpat de ceasuri grele, el a făcut biserici și daruri sfinte și, neuitând de tovarășii săi de luptă, le-a dat ce prețuiește mai mult românul: moșii, ca să le lucreze din neam în neam; apoi, după ce a săvârșit toate acestea, a îngrijit țara așa de bine, încât a prefăcut-o într-un rai de belșug, asigurat pentru orice fel de vreme și, simțindu-se foarte bătrân, a lăsat fiului său toată moștenirea și agonisita lui și, spoveduit, împărțășit, s-a stins în camera lui de odihnă și toți l-au petrecut cu multe lacrimi la mormântul cinstit pe care și-l gătitise de cu vreme. Care țaran n-ar fi lăcrimat și el de pieirea acestui mare om de ispravă și minunat gospodar al moșiei poporului său ?

Și nu se vedește oare prin aceasta că acest popor are și până

astăzi, ca țintă de căpetenie a vieții, cinstita, trainica, binefăcătoarea muncă a *gospodarului* ?

4. Serbarea lui Ștefan la românii din Austro-Ungaria

Românii basarabeni sunt ținuți în necunoștința cea mai desăvârșită despre faptele și gândurile celor din România, în care sunt învățați să vadă numai niște bieți „moldoveni”, care trăiesc în neorânduială și întuneric, până ce va veni și pentru dânșii ceasul de moarte. Din țara unde Hotinul păzește deasupra Nistrului, în care se mai înalță încă, ținte ale unui brâu de oțel, Orheiul, și Soroca, și Tighina, și Cetatea Albă și Chilia, cetăți plămădite în sânge, n-a venit un ban, o floare pentru acel Ștefan cel Mare, fără lunga străduință a căruia nu s-ar ridica astăzi crucea deasupra târgurilor și satelor Basarabiei cucerite de ruși, ci țara întreagă ar fi acoperită de mârșavele dărâmături ale puterii păgâne.

Acei locuitori ai Macedoniei turcești, care sunt înrudiți cu noi, trăiesc deoparte și n-au avut

împărtășire la viața noastră de până acuma. Ei n-au nici o datorie de recunoștință față de Ștefan al nostru, care nu trăiește în amintirea lor. Numai studenții de acolo care învață la Universitatea din București au trimis pe unul dintre dâșii la serbarea din Mănăstirea Putna și acel student, vorbind cu căldură, a fost ascultat cu toată mulțămirea frățească, de lumea adunată pentru pomenirea lui Ștefan. În Ardeal, în Maramureș, în Țara Crișurilor și în Banatul temeșan trăiesc milioane de români întocmai ca și noi, care au biserici, școli, bănci, ziare și scrise românești. Ei ar vrea să poată arăta cât mai mult neamul din care fac parte, dar aceasta nu li se îngăduie de stăpânirea de acolo, care e ungurească. De o bucată de vreme supravegherea lor s-a făcut și mai aspră.

Studenților români de acolo li s-a oprit călătoria recunoscătoare la mormântul lui Ștefan cel Mare. Ei n-au putut face alta decât să se supuie, fiindcă altfel ar fi zădărnicit jertfele făcute din greu de părinții lor săraci și și-ar fi stricat rostul vieții, fiind goniți din școlile unde studiau. O slujbă bisericească pentru Ștefan era un lucru cu neputință, căci ea ar fi fost oprită îndată cu puterea: un scriitor ungar,

Benedict Iancsó, scrisese un articol de ziar în care credea – sau se făcea a crede – că noi, de aici, pomenim pe Ștefan fiindcă a bătut pe Matiaș regele Ungariei la Baia (pe când noi nu uităm că tatăl lui Matiaș era drept român și că, după lupta de la Baia, până la moartea lui Matiaș, nu s-a mai turburat pacea și prietenia între acești doi oameni mari ai vremii lor, care au fost craiul unguresc și domnul român al Moldovei). Un învățător din Bistrița ardeleanului, T. Bogdan, care a strâns la un loc povestiri ale poporului din părțile lui despre Ștefan vodă, luptătorul și întemeietorul de biserici, dincoace și dincolo de munți, a fost arestat de jandarmi și s-au căutat cărțile lui, care nu cuprindeau nici un cuvânt de vrajbă, nici un îndemn de răscoală, pentru a le nimici. Cartea despre Ștefan cel Mare pe care a scris-o cel ce povestește aici, a fost oprită de a intra în Ungaria, cu toate că într-înșea nu e nici un cuvânt de ură împotriva altor neamuri, ci numai icoana liniștită a vieții aceleia care, apărând Moldova lui și Dunărea românească, a stat pavăză înaintea Ungariei, primind lovituri ce ar fi atins-o altfel pe dânsa și dând răgaz regelui Matiaș să poarte alte războaie, care l-au acoperit de strălucire. Această

pagină va fi citită poate și de vreun ungur, măcar pentru ca să se facă oprită și cărticica ce o cuprinde, și, îndreptându-mă către el, ca un om cinstit către alt om cinstit, îi mărturisesc că onoarea Ungariei, onoare la care cu dreptate ungurii țin mai mult decât la orișice, cerea neapărat ca pe mormântul celui ce a fost numit de papa Sixt al IV-lea însuși „atlet al Creștinătății întregi”, ceea ce a recunoscut și papa astăzi într-o telegramă către d. Vladimir Ghica, și împăratul Francisc Iosif al Austriei, care e doar și rege al Ungariei, în telegrama către mitropolitul bucovinean Repta, ca pe mormântul celui ce a luptat, a biruit, a suferit și a sângerat sub semnul crucii și pentru păstrarea legii bune a lui Hristos pus pe cruce, să se vadă o cunună mulțumitoare, cu culorile Ungariei creștine și aliate !

Până la o anumită vreme, românul se supune. Astfel, ai noștri din Ungaria au stat locului acasă la ei, n-au tras un clopot de sat pentru vodă Ștefan și n-au pomenit nicăieri numele luptătorului pentru neam. Numai ziarele toate și-au adus bine aminte că în iulie 1904 e ziua când a intrat în mormânt cel mai înțelept și mai mare dintre români. Nu s-au scris în nici o

foaie din țară cuvinte așa de mișcătoare în duiosia lor liniștită ca acelea prin care ardelenii au vestit ziua praznicului dătător de viață. Prin „Tribuna” de la Arad, prin „Unirea” din Blaj, prin „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, prin „Telegraful Român” din Sibiu, ei au pus pe mormântul străbunului fericit cununi veșnice din florile roșii ale durerii inimilor. Îndeosebi călduros a fost graiul „Tribunei”. Mărturisind sus și tare că „suntem despărțiți numai cu țara, în cugete, și simțiri una suntem” și afirmând față de puterile lumii că „pe sufletele noastre numai Dumnezeu este stăpân”, scriitorul din Arad se îndreaptă astfel către mortul fără de moarte din Putna: „Sfântă umbră de la Putna, cucernic ne închinăm amintirii tale și, cu sufletele oțelite în contemplarea glorioasei tale măririi, ne vom purta sfânta cruce”. Până se va îndeplini chemarea poetului din „Doină”:

Ștefane, Măria Ta,
Tu la Putna nu mai sta...

În însăși Budapesta, revista studentească „Luceafărul” a dăruit un număr deosebit, strălucit ilustrat cu chipuri, amintirii lui Ștefan.

De fapt, Ștefan a fost pomenit în Ardeal, ca un domn român, ca un făcător de bine, ca un prilej de mândrie și ca un iubitor de mântuire. Făcliile panahidei au luminat pretutindeni gândul întunecat de astăzi, sfânta mireasmă a recunoștinței a plutit în suflete și pe buzele tuturor a fluturat rugăciunea pentru acei care și-au jertfit zilele întru apărarea neamului amenințat de pieire, atunci ca și acum.

Și dintre țărani din acele văi, plaiuri și munți s-a desfăcut acel „Badea Cârțan”, sub scoarța aspră a căruia se zbate același gând care luminează liniștit și limpede în noi, acel oier „valah” care paște cărțile și bate alte drumuri decât ale turmelor și, luând în mână, ca un toiag de păstor și ca o sulită din rândurile lui Horea și lui Avram Iancu, un biet steag sărac, a mers, peste toate piedecile, la Putna. Și la mormântul lui Ștefan s-a văzut în duminica de prăznuire, pe lângă cununa regală a lui Carol I, prinosul umil închinat lui de „țărănimea neamului său din Ungaria”.

*

Într-o „gură de rai” bucovineană, lipită de un înalt șir de dealuri, care desparte părțile rădăuțene

de valea înfloritoare a Câmpulungului care duce la Dorna, la pasul Bistriței și la Carpații Ardealului și Maramureșului, se vede înălbind Mănăstirea Putna, păzită de brazi deși ca o oaste. Ziduri înalte o înconjură de toate părțile. Un turn mare cu trei rânduri de ferești sprâncenate apără la poartă. Biserica însăși, cu coperemântul pleoștit, din care țâșnește un turn subțire, frumos împodobit, e făcută, după datina răsăriteană, în chip de cruce. Pereții groși se mai reazemă încă pe niște mari proptele de zid, câte patru de fiecare latură, iar alta, mai mică, sub fereastra altarului. Un brâu săpat în piatră desparte în două înălțimea pereților, care sunt împodobiți sus și jos cu ocnițe, ce aveau odinioară ca niște scuturi mărunte rotunde, de smalt verde și galben. În jurul pereților și ușilor sunt frumoase ciubuce de piatră.

Cum intri în biserică, la dreapta, sub o marmură săpată cu vechi slove cirilice și cu flori, se află mormântul lui Ștefan cel Mare, pulberea de oase ce a rămas din făptura lui trupească.

Vineri spre seară, la 3 iulie după calendarul vechi, îngusta biserică scânteia de făclii. Multă lume gătită de sărbătoare asculta cu evlavie slujba morților. Erau germani, ruteni și alte

neamuri, dar cea mai mare parte era unită prin același grai românesc. Tânărul profesor Tarnavschi, de la Universitatea din Cernăuți, laudă în forma pe care o obișnuiește Biserica răsăriteană, pe fericitul răposat. Fără să atingă frumusețea vechiului panegiric, pe care în același loc, acum vreo sută și cincizeci de ani, îl ținu călugărul Vartolomei Măzăreanu pentru a înălța pe ctitorul domnesc al Putnei și al Țării Moldovei întregi [1], dr. Tarnavschi a plăcut tuturor și pentru graiul său limpede și frumos.

O mare mulțime sosise încă de atunci la Putna. Erau țărani ruteni sau rusnaci, care, așezați în rânduri de-a lungul drumului înverzit ce duce spre turnul de intrare și care fusese semănat cu arcuri de frunze și steaguri, își arătau rănilile și schilodirile și cereau de pomană. Rutenii de aceeași lege cu românii – ortodocși sau uniți –, ei care spun sus și tare că n-au venit deunăzi numai, ci că au stat în oștile lui Ștefan și au apărat țara sub poruncile lui, au luat parte la serbare mai ales în acest chip de cerșetori, care aminteau că este un praznic, dar nu puteau arăta, prin limba lor străină și scâncetele lor, că acest praznic se dă pentru pomenirea celui mai mare din domnii români.

Fruntașii Bucovinei sosiseră și se putea vedea alergând în toate părțile harnicul orânduitor al serbării, baronul Hurmuzaki, bătrân vioi și simpatic, ce purta pe frunte rana primită în duel de la un student care-i spusese cuvinte jignitoare și pe care nu le-ar fi meritat de la nimeni. Tineri, purtând pe piept cocarda cu chipul lui Ștefan, primeau lumea poftită. Încăperile clădirii cu două rânduri a mănăstirii erau pline de oaspeți. Alții se oploșiră prin casele satului; cutare a dormit chiar în căruță. Fruntași ai vieții din România se întâlneră aici: trei generali, un fost secretar general de minister - al doilea fiu al lui Ion Brătianu -, un vicepreședinte al Senatului, câțiva profesori de universitate. Delegațiuni de studenți veniseră din Iași și București; din greșeală, nu li se dăduse de acasă călăuza care le era așa de trebuitoare ca să se îndrepte și ca să nu facă greșeli, mai neplăcute aici decât oriunde aiurea. Iar pe drumul prăfos în care se vărsau toate căile și cărările Bucovinei, toate potecile munților și pădurilor, toate cărările din văi, veneau neconținut, clipă de clipă, țăranii, călări, în căruțe, pe jos, cu moșnegii lor, cu nevestele lor, cu copiii, toți ca la ziua mare a unui sfânt, ale cărui moaște se

păstrează în țară. Ce frumoși oameni, în chipul și îmbrăcămintea cărora nu s-a schimbat nimic de patru sute de ani: pălăria largă, cu margini ca o streășină, ochi negri adânci, liniștiți, severi, plete revărsate pe umeri, gât mușchios, piepturi late de viteji, ținută dreaptă, mândră, mers răbdător și sigur ! Nu strigă, nu aleargă în toate părțile, nu beau la taraba deschisă în pripă de evrei. Cei ce se cunosc vorbesc între ei; cei ce s-au dușmănit, se împacă. Înconjură biserica albă, privesc din prag la strălucirea luminilor, iar, după ce oamenii cei mari au mântuit slujba, ei vin unul câte unul, călcând greu cu cizmele și umflați în cojoacele cusute, ei vin unul câte unul în tăcere de-și lipsesc făclia de mormântul „Sfântului”, care în vremile lui a vorbit – asta o știu ei ! –, a vorbit și *a lucrat* românește. Nu, aici nu mai trebuie alai istoric și veșminte făcute anume și prefaceri și închipuiri: oamenii de *atunci* sunt *aceștia* !

Ziua de sâmbătă a fost de o frumusețe desăvârșită. Cerul limpede albastru, munții de un verde adânc, zărilor toate deschise ochiului, Putna zglobie curgând ca un râu de argint, drumurile albe, netede, biserica, mănăstirea calde de sărutarea razelor

vesele. Între ziduri fierbea ca un roi, trenurile de dimineață de la Cernăuți și de la Ițcani revărsau cete nouă, iar drumurile aduceau neconținut viață țărănească și tot alte trenuri încărcate de închinători.

Acum se face slujba cea mare; principele de Hohenlohe, guvernatorul Bucovinei, e în strana dreaptă; consulul României, Constantin Kogălniceanu, fiul aceluia strălucitor om de stat și scriitor care a împodobit prin venirea sa serbarea cealaltă, din 1871, stă în față. El poartă o uniformă ce nu se obișnuiește în Bucovina, uniforma sumbră a călărașilor regelui Carol, pe care-l înfățișează. Privirile se opresc la mormânt asupra frumoasei cunune ce poartă aceste cuvinte cumpătate: „Lui Ștefan cel Mare, domn al Moldovei, Carol rege al României; 1504–1904”.

Panahida se desfășură măreață. În fruntea clerului, un bătrân cu fața tânără și părul, barba ca zăpada, mitropolitul Repta, al Bucovinei, rostește senin frumoasele cuvinte românește ale slujbei de pomenire.

Cuvântarea cea mare o ține istoricul D. Onciul, născut în Bucovina, la Straja, nu departe din Putna, și ajuns astăzi profesor de istoria românilor la întâia lor universitate, în București.

Alegerea e foarte bine făcută. Înșirarea bogată a faptelor lui Ștefan e îmbrăcată într-o limbă a cărei cumpătare cuminte și limpeziciune desăvârșită se potrivesc pentru locul gingaș unde vorbește cuvântătorul și pentru mulțimea ce ascultă [2]. Glasul lui puternic se aude până foarte departe.

Praznicul a fost mai mult o masă într-ales pentru fețele cele mai luminate. S-a vorbit franțuzește și s-a făcut politică înaltă. El n-are însemnătate. Țărănimea a stat de o parte, cu toate că și pentru îngrijirea ei s-au luat toate măsurile. După amiază s-a vorbit poporului, care a ascultat cu aceeași dorință de a înțelege și a ști, pe care a arătat-o culegând cărticica în limba germană pe care autorul acestei povestiri a scos-o, după dorința comitetului, pentru acest prilej, din *Istoria românilor* ce tipărește, și cumpărând alte povestiri, românești, despre Ștefan. Studenți, profesori, doamne au strâns ici și colo câte un mănunchi de ascultători și au scos la iveală faptele lui Ștefan, precum și, trebuie să adăogim, dorința lor de a se face cunoscuți.

Sfârșitul serbării a fost desigur puțin orânduit, rece și copleșit de străini. Dar când căruțele, călăreții,

cetele drumeților au luat drumul către casă, țărani români din Bucovina duceau cu ei acasă un gând nou: acela că ei, prin domnul lor, stau la începutul tuturor lucrurilor mari, tuturor așezămintelor trainice din țară.

Și în alte părți din Bucovina s-au făcut serbări. În vechea Suceavă, care ridică astăzi deasupra clădirilor nouă, locuințe de evrei și câte alte neamuri, turnurile bisericilor lui Ștefan și dărâmurile cetății lui puternice, trebuia să fie mai multă căldură decât aiurea. Din zori, buciumele sunară peste întinderea șesului unde, colo în vale, de tot aproape, peste râpa de hotar, e târgul nou al Burdujenilor, ce se află în regatul României. Adâncurile cămărilor și ascunzătorilor vuiră iarăși de sunetul, acum zadarnic, al vechilor chemări la luptă. Înaintea unei mulțimi care în mare parte nu era de neamul și chiar de legea lui, tânărul profesor la gimnaziu Eusebiu Popovici vorbi despre acel ale cărui gânduri se întinseseră de aici, tocmai din acest loc, peste tot largul țării, ca razele binefăcătoare ale soarelui.

Era duminică, a doua zi după serbarea din Putna. Oaspete al

părintelui D. Dan din Straja, ascultam în marea biserică a satului slujba plină de cuviință și evlavie a zilei. Așezați în rânduri strânse, țăranii ascultau și ei. Predica fu, în ziua aceea, despre Ștefan. Li se vorbi limpede și cu putere despre vitejia lui, pe de o parte, și, pe de alta, despre cucernicia, despre faptele bune ale răposatului, pentru odihna sufletului căruia se făcuse o slujbă osebită.

Când li se mai spuse odată că acel fericit biruitor și ctitor de lăcașuri sfinte a fost român, ceva păru că trece prin ochii adânci foarte băgători de seamă. Și cu adevărat din inimi le ieșiră cuvintele îndătinate de „Dumnezeu să-l ierte” cu care răspunseră predicatorului.

Da, „Dumnezeu să-l ierte”, dar noi nu-i cunoaștem greșeli, ci trebuie să-i cerem lui, greșitul numai față cu Dumnezeu, să ierte greșelile noastre, marile, multele noastre greșeli grămădite din veac în veac, greșelile cărturarilor și fruntașilor, prin care au pățimit mulțimile, acele greșeli care au adus îngenuncherea noastră sub mulți stăpâni, care au adus smulgerea sângeroasă a unor părți așa de scumpe din moștenirea lui, care au făcut ca lumina să întârzie asupra noastră mai mult decât asupra altor neamuri. Dacă le vom cunoaște și le vom îndrepta, atunci peste o sută de ani cel ce va fi chemat să păstreze amintirea pomenirii de atunci a lui Ștefan, citind cu duioșie aceste cuvinte, în care se păstrează simțirea vremilor grele ale dezbinării pământului și neînțelegerii dintre oameni, va pune în fața lor un mândru imn de triumf al românimii unite. Iar dacă vom fi răi și neînțelegători și fără priință unul către altul și fără iubire pentru lumina minții prin care se dobândesc toate, plângerea de apoi va fi mai rea decât cea de acum și în ziua de 2 iulie 2004, când se vor împlini cincisute de ani de la săvârșirea lui Ștefan, nu vom cuteza a mai sta înaintea

străbunului, care-și va întoarce fața de la noi.

[1] Reeditat acum în volumul *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, I, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2007, p. 19–53.

[2] Pentru discursul lui D. Onciul, vezi nota [1], p. 29.

TABLA CUPRINSULUI

Notă asupra ediției	5
I. PREGĂTIRILE	9
1. Pregătirile în România	9
2. Pregătirile peste hotare	21
II. SERBĂRILE	30
1. Serbarea în București	30
2. Serbarea în celelalte orașe ale României	58
3. Serbarea la sate	74
4. Serbarea lui Ștefan la românii din Austro-Ungaria	86
TABLA CUPRINSULUI	102

